Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Forfatterens datter har givet mig tilladelse til at scanne bogen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KNUD MARTIN

JØRGENSEN:

FRA MIN BARNDOM

1975

F R A

M I M

B A R N D O M

KNUD MARTIN JØRGENSEN

FRA MIN BARNDOM

PÅ OVRINGGÅRD, HEDEGÅRD i HJORTLUND SOGN.

Fra min Barndom

er udgivet af
Knud Martin Jørgensen.

Bogen er maskinskrevet af Jørn Jørgensen
med Delegate og trykt på
kontoroff-set.

Den er fremstillet i 125 eksemplarer,
hvoraf nogle kommer i handelen.

Ekspedition sker gennem:

Jørn Jørgensen
Vetterslev Præstegård
4loo Ringsted
o3-64.3o.53.

ISBN 87-98o 26o-3-8.

FORORD

De første træk, man kan huske fra sin barndom, er vist altid utydelige træk, som voksne overhovedet ikke hæfter sig ved. Det er som et fotografi, et øjebliksbillede, taget ganske vilkårligt her eller der. Det har ætset sig ind i erindringen og står fast. Det viser sig ofte, at mener man at kunne huske større eller mere betydningsfulde begivenheder, så er det ikke selvoplevet, men fortalt os af forældre eller andre voksne, måske flere gange, så vi tror, vi selv har oplevet det.

Skrillinge, juli 1974.

Marten Jørgensen

DEN FØRSTE TID

Et af de første billeder, der står klart for mig, er en aften i køkkenet derhjemme, hvor jeg ser mig selv iført adamskostume, siddende i en træbalje ikke så langt fra komfuret. Selve vaskeritualet husker jeg intet af, men derefter kom jeg op at sidde hos mor for at blive tørret. Det skete i nærheden af køkkenbordet; det står så tydeligt for mig, at på bænken på den anden side bordet sad karlen, Jens Peter Olsen, med sit ubevægelig ansigt og læste i et blad, og derpå var der et billede af en krage.

En dag i 1909 fik jeg mit pæne tøj på og blev taget med ud i haven - det var solskin - og stillet op ad muren, og lidt borte stod en dame med en sort kasse; jeg blev altså fotograferet. Det var min bedstefars søsterdatter fra Amerika, der var på besøg. Jeg husker meget ydeligt, at jeg fik en kanin af hende, den kunne hoppe, når man trykkede på en gummibold, der var fastgjort til den med en gummiledning. Men meget længere holdt en dukke, jeg også fik af hende. Den kunne vendes, måske en slags påklædningsdukke. Hovedet var af pap med billede på, og det meste - bortset fra hovedet - var skørt, i hvis nederste ende der var en oval metalring, hvor-

på den kunne stå. Under skørtet var der et andet hovede, så hvis man krængede det over hovedet på hende, kom der en helt anden dukke til syne, og hun stod nu på den anden ende. Skørtet var af fint stof, gråstribet på den ene og rødstribet på den anden side. Den havde jeg i mange år, men gav den så til en af mine søstre, da det vel var blevet under min værdighed at eje dukker.

Min morbroder Kristen Hansen Kristensen var uddeler i Kalvslund Brugsforening. Jeg var meget betaget af alle de mange kønne billeder, han havde, både i stort og mindre format. Det var reklame. Men han har nok også haft andet end billeder, for pludselig står jeg og græder i vilden sky og ryster med min ene hånd. Det gjorde så av i den ene finger. Da var det en musefælde, jeg havde stukket fingeren i, og den var smækket og fingeren var fanget. Av-av.

Første gang jeg husker at have været paa Fyn, var jeg med min far derovre. Min farmor var da endnu levende og boede hos min onkel Niels Hansen Nielsen, hvis kone Karen Marie var min fars søster, og det var fars fødehjem, de havde. Derfor holdt vi altid til der, når vi var på Fyn, Røjle Skov.

Jeg husker, farmor sad i en stol i dagligstuen, endda tydeligt stedet, hvor stolen stod. Men det er

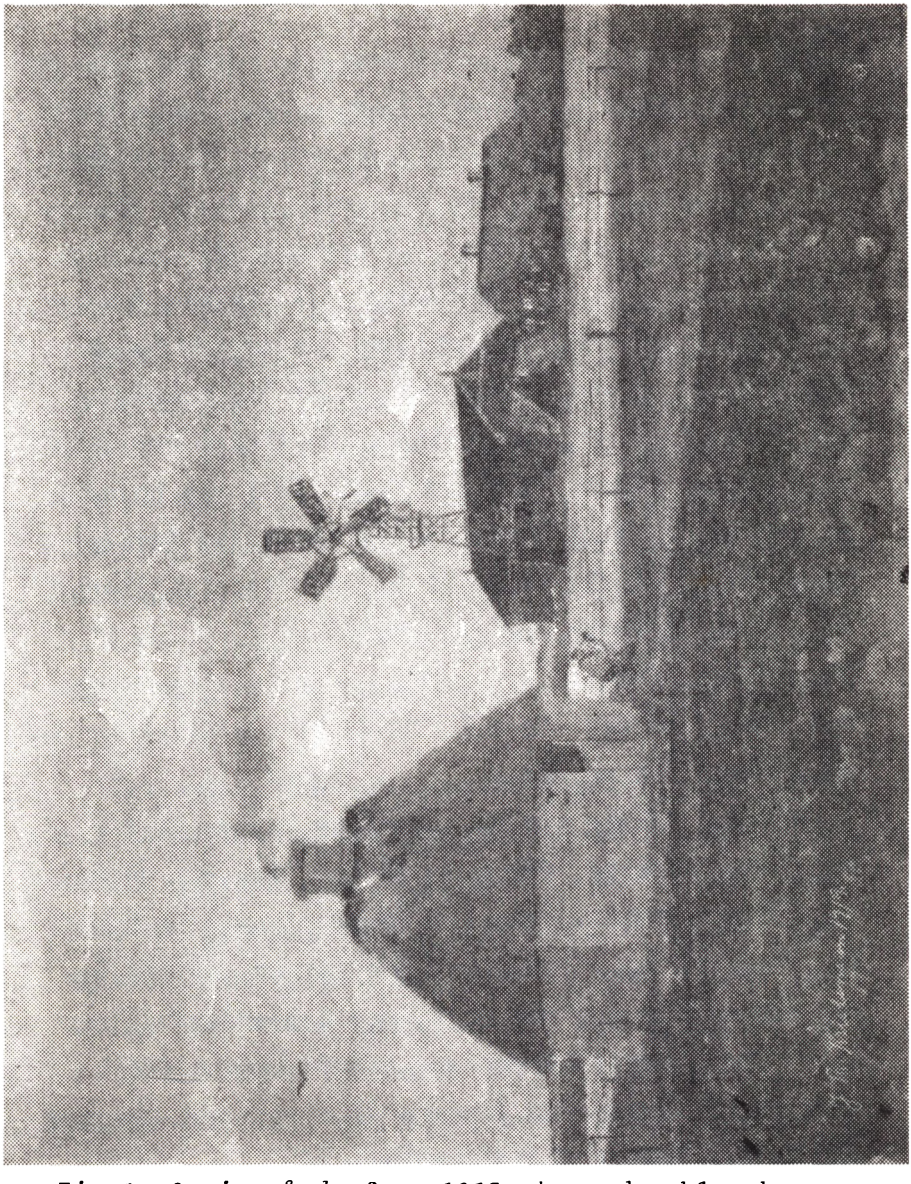

Fig.1. Øvringgård efter 1913, hvor der blev bygget ny lade; møllen forsvandt først engang i 1940'erne. I forgrunden ses " æ kjølhus," hvor bedstefar er. Malet af morbror Thomsen.

ogsaa det eneste glimt, jeg husker af hende. Jeg husker bedre sengen, jeg sov i om natten. Det var en jernseng, men den havde fire skinnende messingknopper i hjørnerne - dem var jeg meget betaget af.

Det var på samme rejse, vi besøgte min farbror, Jørgen Jørgensen, på Kauslunde Mark. Derfra husker jeg også kun enkelte glimt. Jeg husker, de havde nogle meget skønne, helt røde æbler. Vi havde jo nok lidt æbler hjemme, men så røde troede jeg ikke, æbler kunne blive. Vi fik i nogle år i min barndom en hel tønde, stor tønde, æbler sendt fra farbror Jørgens. Og så fik vi torsk til middag. Tvillingerne var to år yngre end jeg, og jeg husker, de lå i sengen ved siden af hinanden, og den ene havde en rød sløjfe om den ene arm. Da de blev større var der nu forskel nok på dem.

Nå, far og jeg kom da hjem igen, og da husker jeg mors overraskelse, for selv om far ikke var så meget inde i det problem, der hed børnetøj, skulle han jo da nok kunne se efter, hvad jeg fik på, og her var den ene støvle nok min egen, men den anden var det ikke. Jeg havde fået den ene af min kusine Astas støvler på sammen med den ene af mine egne. Dengang må vi have passet fodtøj sammen!

En anden gang - også i mine første barneår - var jeg med på Fyn til begravelse. Det var en farbror,

Hans Mathiesen, der havde været en slags bestyrer efter farfars død i 1892. Han boede i Røjle Skov, hvor ogsaa begravelsen blev holdt. Denne husker jeg ikke noget af, derimod at vi sad ved middagsbordet, mange mennesker. Pludseligt kommer der en hveps ind og laver ravage. Men min ældste fætter, Hans Nielsen fra Skrillinge Mark, der sad ovre ved vinduet lige så rolig, fik den lemmet ud. I Røjle Skov havde de en hund, der hed Bjørn. Den bed mig i fingeren. Jeg har nok stoppet fingeren i munden på den som på musefælden. Det var, da vi rejste hjem derfra, jeg havde en stor pakke strandskaller med, men så skete det, at vi et sted på Fredericia banegård satte æsken lidt, og så skulle toget køre, og vi kunne ikke nå at få den med; den var ikke god.

Det var i bedstefars og bedstemors stue. Væven var slået op, og jeg sidder oppe på vævens bænk ved siden af en af dem, mens de slår skyttelen. Hvem af dem, der vævede, husker jeg ikke. De vævede begge og skiftedes gerne. Men dette er vist sidste gang, de har haft væven oppe. Det var ved denne lejlighed, at moster Maren kom med hornfisk til dem. Ja, navnet mindes jeg ikke, men meget tydeligt de grønne ben, det var da noget underligt noget. Det var i hvert fald noget, barnet måtte undres over.

Engang de kørte staldgødning ud derhjemme, havde

jeg fået lov at komme med, og hjem fik jeg lov at sidde ved siden af far. Den ene sidefjæl på vognen blev lagt ned i bunden på vognen, så vi sad på den yderste side af den, og sad med benene ud af siden på vognen mellem hjulene. Da vi nærmede os hjemmet, véd jeg ikke, hvad der er gået af mig, men jeg springer af. Jeg vidste godt, hvordan jeg skulle springe ud, så jeg blev fri af baghjulet, men jeg har ikke haft armkræfter nok til at svinge mig så langt ud - jeg falder, og baghjulet går over mit hoved. Men jeg hjemad, tværs over marken, far skulle ud over en ret vinkel med vognen, men jeg kom først hjem. Far kom ind og var meget bekymret over det, der var sket. Men jeg må være sluppet meget heldigt. Jeg havde ingen mén af det den dag og heller ikke siden. - Godt, vognen var tom!

En novembernat, hvor det regnede og stormede, blev jeg vågen ved en sær støj, som om huset stod på den anden ende, hvad det faktisk også gjorde. Far og karlen, måske pigen med, skulle af sted ud i Søjklint efter fårene - det var ved at trække op til stormflod. Søjklint var marsker, den yderste del deraf ud mod havet, og der var endnu ikke bygget dige fra Rejsby til Darum. Og kom floden for hurtigt, kunne fårene ikke nå ind.

Resultatet deraf husker jeg intet om.

Fig.2. Her er jeg fotograferet ca.1908.

En dag i høslettens tid, hvor jeg jo også var med, arbejdede vi med hø fra mosen. Og jeg fik da et høstrå i halsen. Det var ikke et ganske almindeligt høstrå, det var "katskæg", naturgræs. Det

voksede på det tidspunkt kun i mosen på vor ejendom, det kunne ikke tåle kultur. Det var ikke ret langt, men stift og som hø ret skørt. Men det forbistrede ved det var, at det havde nogle forfærdelige modhager, næsten som byghaser. Nu var gode råd dyre. Både mor og bedstemor forsøgte at få "katskæget" op af halsen på mig, men det satte hagerne imod, og det ville så let knække. Og det lykkedes dem ikke. Hvad så? Nu var min morbror Thomsen hjemme, og i en fart laver han en tang af træ, og med den tager han "katskæget" ud af halsen på mig. Den tang blev gemt i mange år som en slags trofæ.

Jeg mindes også ret tydeligt, at der blev støbt tællelys derhjemme, men kun een gang. De blev støbt af fåretalg. Det foregik også inde hos bedstefar og bedstemor. I forvejen var der snoet væger, de endte i en løkke foroven og blev sa hængt på pinde, en fire-fem på hver pind. Det var specielle pinde, som blev gemt dertil fra gang til gang. Inde i stuen var der bredt aviser på gulvet, en stige lagt derind, hævet godt op fra gulvet, og så kom den flydende talt derind i den gamle smørkerne. Nu blev hver pind med vægerne dyppet ned i talgen og hængt op på stigen mellem trinene. Når de var omgangen igennem, begyndte de forfra. For hver gang de blev dyppet, hang der jo lidt mere på. Talgen måtte ikke være så varm, så den smeltede det, der allerede sad på væ-

gerne. Sådan blev man ved, til lysene havde den ønskede tykkelse. Men der blev lavet enkelte en del tykkere. Vi havde jo petroleumslamper derhjemme, jeg husker ikke andet, men tællelysene blev brugt i spisekammeret, og når man skulle hente noget i en anden stue. Da tællelysene var færdige, fik de deres plads i et magasin i en af de store kister oppe i den store stue, og da de var brugt, blev der ikke støbt flere. Nu brugte de en køkkenlampe i stedet, den var også ulige lettere at færdes med og lyste bedre. Jeg husker tydeligt, da vi fik en "spreder" til hængelampen i dagligstuen, det var, som blev der lyst selv i krogene. Bedstefar og bedstemor havde ne meget smuk håndmalet bordlampe.

Noget af en festdag var det, når gamle Bente kom med de to store kagekurve, som hun bar i et åg over skulderen. Vejen har nok været træls for hende, og hun må have frosset om fødderne; jeg husker, at hun fik nogle gløder ned i træskoene, og de blev rystet rundt ude ved tærne. Af hende købte vi altid tvebakker, så fik vi mælk og tvebakker, en herlig spise. Og det var store tvebakker. Fik vi varm mælk på, fyldte sådan en tvebak hele tallerkenen, og det var store tallerkener. Men det bedste af det hele var dog, at så fik vi som regel lov at købe en sukkerkringle af Bente, og det var store kringler, og de

smagte så godt, men de kostede også 2 (to) øre stykket!

Det var en sommersøndag, det år vi byggede om derhjemme, 1913. I middagsstunden legede Jørgen af Hans Degns, der var en bror til min bedstefar og boede nabo til os, og jeg ude i laden, der var under opførsel. Derude stod en ret stor dunkraft med en lang arm i horisontal stilling. Den arm kunne køre nogle gange rundt, når den blev sat godt i gang, og det var Jørgen, der var 4 år ældre end jeg, mand for. Men ak, jeg må ikke have kunnet beregne afstanden, for pludselig får jeg en i tindingen, så jeg skvatter. Nå, det har vel ikke været så slemt, men det blev da i hvert fald både gul og blå. Senere på eftermiddagen var vi nede ved Hans Degns, for jeg husker, at Hans Farbror, som han blev kaldt, spurgte mig, hvad jeg havde gjort ved mit hovede, og at jeg nok så frimodigt svarer: "Det har Jørgen gjort med en dunkraft"!

En overgang i mine barneår - hvor længe og hvornår er jeg ikke i stand til at bedømme nu - havde jeg nogle forfærdelige drømme, måske lidt i retning af mareridt. Det meste af indholdet er naturligvis glemt nu, men jeg husker, at der næsten altid var en masse sorte trolde med, meget uhyggelige, deres an-

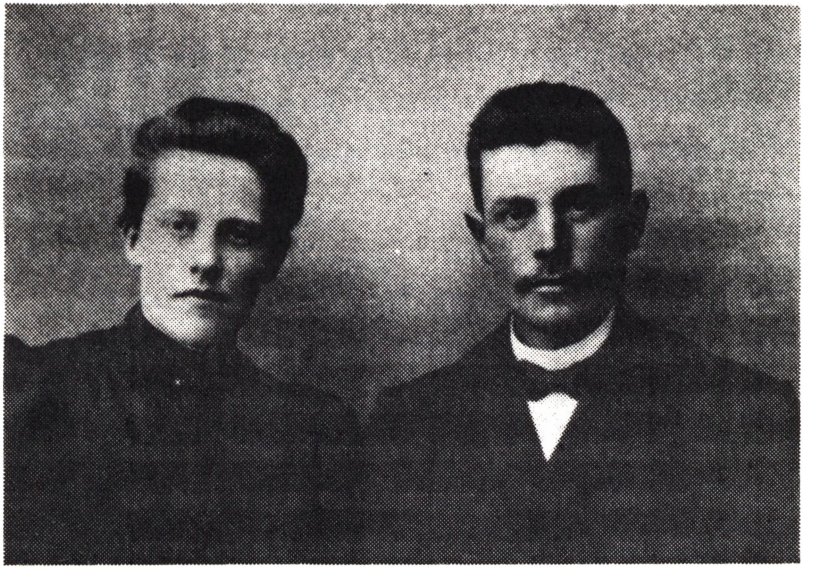

Fig.3. Mine forældre, Karen og Lars Jørgensen, fotograferet ca. 1908.

sigter sa jeg ikke, af skikkelse var det meget tynde, og så fór de rundt som gale, hvad de vel også var. Men drømmene var i højeste grad uhyggelige, og jeg må ikke have kunnet tale med nogen derom, jeg husker aldrig at have fortalt et menneske derom. Det resulterede i, at jeg blev mørkeræd. Det måtte ikke være, men jeg var det. Endnu i konfirmationsalderen måtte jeg, når jeg skulle steder hen, hvor der ikke var lys, og vi ikke måtte tage lys med, bl.a. ud i laden (elektrisk lys havde vi ikke, og der var det forbudt at tage lygte med), sige til mig selv: "Bare pjat, der er da ikke noget at være bange for", først i 15-16 års alderen gik det over; da også helt.

Et lille billede fra dagligstuen derhjemme står klart for mig: Jeg sad på fars knæ og fik en kage, en løjtnants kys, en "gul hat" kaldte vi dem. Kagen er åbenbart det, der gør, at jeg kan mindes situationen.

Det var et år op under jul endnu før, jeg kom i skole, jeg var hos mor i køkkenet. Hun var ved at sætte en hane i et ølanker, og pludseligt giver øllet sig til at sprutte ud til alle sider: "Hent far ovre i værkstedet!" Jeg ud af forstuen, over gårdspladsen og ind i værkstedet i længen modsat stuehuset. "Far! Far! skynd dig og kom ind til mor!" Jeg skulle også med ind, men da jeg nåede så langt, havde de fået øllet under kontrol. Mor har nok villet drive proppen ind med hanen, inden hun har fået spunsen tapet ud, og så har der været for stærkt pres på, så hun ikke har kunnet holde hanen.

I et glimt husker jeg også, at vi var på besøg hos naboens, Ebbe og Anmari, en af deres sønner var blevet konfirmeret. Men jeg husker slet ikke andre mennesker, kun at jeg stod i stuen ved et vindue ud til haven - og kiggede på min tommelfinder. Jeg havde skåret den, om det var hjemme eller der, véd jeg ikke, men arret er der endnu.

Moster Sine, der endnu var ugift, styrede hus for morbror Thomsen, der var lærer og også endnu ugift. Jeg var med bedstefar og bedstemor nede i Yderik skole at besøge dem. Hvad husker jeg? Jo, at vi om morgenen fik havregrød. Det var nu i sig selv ikke så mærkeligt, for hjemme fik bedstefar altid havregrød om morgenen, og jeg fik det som regel også. Men den smagte ikke som den derhjemme. Det var sådan noget sært levende sukker, vi fik på. Det har været stødt melis, hjemme fik vi hvidt farin. Jeg mindes ikke, at vi i mine første barneår har haft stødt melis i huset. Og så var den jo nok kogt på vand, mens bedstefar og jeg fik den kogt på mælk, sikkert skummet mælk. Fra samme besøg husker jeg, at vi en dag fik kogt torsk til middag, og moster Sine tog min tallerken og skrabte torskeskindet til side - det spiste man ikke.

Da jeg var to år fik min mor en dreng, men han levede kun 10-11 dage, og han blev hjemmedøbt af min bedstefar. Men en morgen husker jeg, at jeg ude i køkkenet i nærheden af komfuret sad eller stod på mors skød og fik mit livstykke knappet, og så siger mor: "Nu får vi nok snart en lille søster." Hvad talen har været om, véd jeg ikke, men det har jo nok været lidt før min ældste søster, Esther, blev født. Det skete, da jeg var fire år. Jeg tænker, jeg skul-

le vænnes lidt til tanken, at det ikke skulle komme alt for overraskende, at jeg ikke mere var den eneste. Jeg husker også, hvordan jeg en morgen vågnede op i sengen inde hos bedstefar og bedstemor, det har været den 23. juni 191o, og fik at vide, at nu havde jeg fået en lille søster. Ellers sov jeg inde i soveværelset i en lille seng, der stod ved siden af fars med en gang imellem.

Det lille hus, der ligger nærmest mit hjem mod nord, brændte, det var hen mod aften, og det var ved at blive mørkt. Det var uhyggeligt, men dog ikke til at lade være med at se på. Det var inden, vi fik bygget ny stald, for vi kunne ikke se det fra køkkenet, men fra spisekammeret. Morbror Thomsen, der dengang var lærer i Jernved, før han kom til Yderik skole, kom hjem, for han kunne se branden, men ikke, hvor det var.

Nogle år senere brændte en nabogård derhjemme. Det er uhyggeligt, det syntes jeg også dengang, men barneøjet drages alligevel imod det.

Fig. 4. Min morfars forældre.

JULEN DERHJEMME...

Vi har altid haft juletræ derhjemme, mens jeg kan huske - det var ikke alle, der havde det.

Fra den første jul, jeg husker, mindes jeg kun en enkelt ting, det er mig selv siddende på gulvet i dagligstuen ved juletræet - med en julegave - en stor mariehøne, der kunne trækkes op og gå. Men den må være gået i stykker ret hurtigt, for jeg mindes den kun fra denne ene aften, og jeg var ellers god mod mit legetøj; jeg havde meget mekanisk, og det var intakt endnu, da jeg var voksen.

Julen, ja, den begyndte egentlig længe før jul med alle forberedelserne dertil. Nogle aftner før jul blev juletræsnynten taget frem og efterset, det var nu væsentlig kurvene; der skulle måske klippes nye hjerter eller æbleskivepander. Den øvrige del af nynten var lys, glaskugler og glimmerguirlander, og det så vi ikke inden juleaften, det var købt et stykke tid før. For omkring 11. december, terminsdagen, var mor og far altid kørende til Ribe, der har nok været terminspenge at betale, men ved den lejlighed blev der også købt ind til jul: julegaver og hvad der skulle bruges til juletræet, også knas til kurvene, figener, konfekt og nødder, undertiden både hassel- og valnødder. Det at køre til Ribe, var ikke noget,

man gjorde til enhver tid; da skulle lejligheden benyttes.

Juleaftensdag var en meget spændende dag. Vi ville så gerne sove rigtig længe den dag, for at den ikke skulle blive alt for lang. Men der var noget, vi ikke kunne: sove længe, dertil var vi alt for spændte. Om formiddagen trak mor og far sig ind i dagligstuen og satte haspen på derinde, så var der lukket ind til det dejlige, der foregik derind, for vi vidste no, at det var juletræet, der nu blev iført sin festdragt. Vi kom ikke ind! Jeg mindes aldrig i min barndom at have set juletræet, før det var tændt om aftenen. Når det var pyntet, blev det flyttet op i den store stue.

Senere, da jeg kunne og gerne ville læse, læste jeg juleaftensdag i julebogen, som vi fik lov at købe gennem skolen, den måtte ikke læses før, men den dag hjalp den også godt til at afreagere spændingen.

Til middag juleaftensdag fik vi stegt flæsk og brød. Flæsket kom på bordet i panden, fedtet var ikke hældt fra. Flæsket fik vi op på tallerkenen, og brødet dyppede vi i panden; dertil fik vi så rødbeder. Som efterret fik vi varmt øl med franskbrødsterninger. Jeg syntes altid, at det er herlig ret, men det var vel nok stemningen fra julen, der strålede frem også over den del af dagen.

Om aftnen spiste vil julemiddagen i dagligstuen. Der spiste vi ellers aldrig middag inde, så skulle der da være gæster fra Fyn, så gjorde vi det. Til

hverdag blev der ikke bedt bordbøn derhjemme, men julenadveren indledtes og afsluttedes med bøn, bedt af bedstefar, så længe han levede. Indledningsbønnen var:

Velsign vort hus, velsign vort bord,
velsign den hele, arme jord!
Velsign os med din milde hånd,
Gud Fader, Søn og Helligånd!

Og slutningsbønnen var lige så sikkert:

O, Gud ske tak evindelig
for mad og drikke rundelig,
for dine gaver allesammen!
Gud, mæt vor sjæl i himmerig. Amen.

Julemåltidet bestod af risengrød og, den første tid, jeg husker, svinesteg. Nogle år senere fik vi selv gæs, og da blev det gåsesteg, både jule- og nytårsaften. Men jeg husker ikke i hvilken rækkefølge, vi fik retterne.

Efter måltidet var der en lille pause, mens der blev vasket op. Når det var overstået, samledes vi i køkkenet, mens mor og far fik juletræet ind i dagligstuen igen og lysene tændt. Bedstefar og bedstemor må have været i dagligstuen imens, for når vi fik lov at komme ind, sad bedstefar i den store stol nær kakkelovnen og bedstemor på en stol ved siden af ham ikke langt fra juletræet. Og så skulle vi se. Og vi så! Sikkert både med øjne og mund, for hvilken herlighed! Strålende i alle farver stod grantræet, som far havde fældet ovre i plantagen. Og der var noget at se: de mange lys, efter vore begreber mange, der strålede i

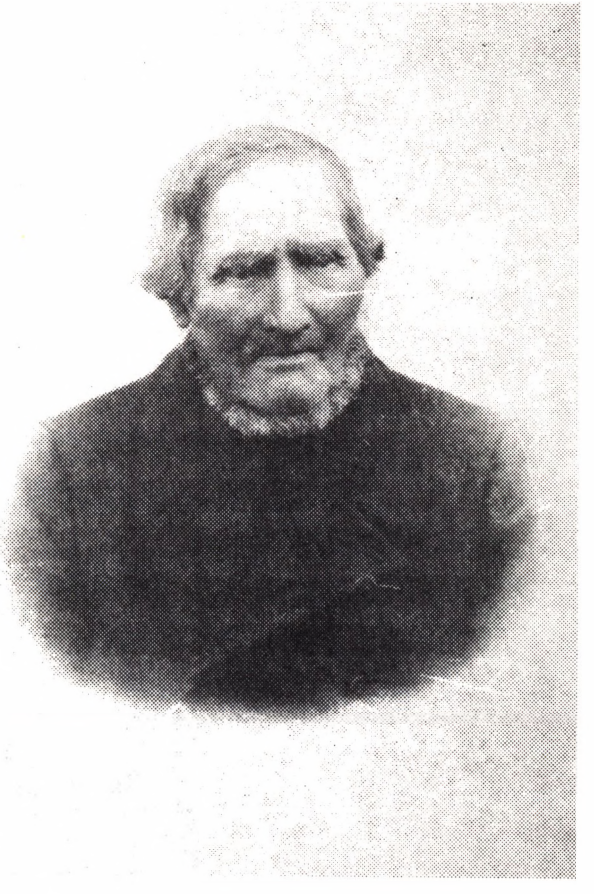

Fig. 5.
Min
oldefar,
morfars
far, som
døde 1903.

alle regnbuens farver, og så var de snoet. Og de genspejledes i glassniret i toppen og i glaskuglerne, der hang på træet, og hvor hjertekurvene og de andre kurve strålede. Der var altid en kurv til hver med pebernødder og en med en eller to figner, en med nødder og en, højst to med konfekt, det var vi alle sikre på, og så kunne det ske, at der var enkelte kurve tilbage med pebernødder, som vi fik lov at se

på til i hvert fald dagen efter. Men det var også de eneste godter, vi fik derhjemme i julen, bortset fra bepernødder, hvoraf der som regel de andre juledage blev sat en skål ind på bordet.

Karl og pige havde dengang aldrig fri juleaften, det var ikke skik, og de hørte jo til hverdag med til familien, og selvfølgelig også den aften.

Efter at have set godt på træet, skulle vi synge, og bedstefar sang for; far kunne overhovedet ikke synge. De første julesalmer, jeg husker, er "Et barn er født i Bethlehem" og "Her kommer Jesus dine små". Dem kan jeg ikke huske, at jeg har lært eller hørt første gang, de går helt tilbage til barndommens første tid. Alle de andre julesalmer kan jeg huske, jeg har lært. Evangeliet blev ikke læst, for os alle i hvert fald. Der er ingen tvivl om, at bedstefar og da særlig bedstemor, har læst evangeliet i deres prædikensbog, som de brugte flittigt, ligesom en bønnebog, som i hvert fald bedstemor brugte hver aften.

Og så var det store øjeblik kommet, hvor vi skulle have vore gaver. En af de første julegaver, jeg husker, bortset fra mariehønen, var en gave fra bedstefar og bedstemor. Den blev kaldt Noahs Ark. Det var en bygning akkurat som en stald, og man kom ind i den ved at lukke taget i den ene ende op, og inde i den var der forskellige trædyr, men kun tamme dyr, husdyr, så der er nok en eller anden, der har fundet på, at det var en hel Noahs Ark. Hvad jeg fik af far og mor

til jul de første barneår, husker jeg ikke. Senere var det altid et spil, ludo, halme eller historisk firkort, som vi havde meget glæde af.

Men vi fik ikke alle vore julegaver juleaften. Juledag kom morbror Kristen Hansens altid, og da kunne vi vente noget godt og spændende. Der var godter, chokolade eller konfekt og bolcher, som vi så delte i portioner, som vi selv måtte holde hus med. Jeg fik først spist op! At gemme var ikke min stærke side, når det var noget spiseligt, det gjaldt. Men så var der også en julegave til os hver. Det første, jeg har fået af dem, er et lille barn i en vugge og en hund med et trug foran sig med kødben. Begge dele har jeg endnu. Senere fik jeg mekanisk legetøj - det første, jeg husker deraf, var en mand, der skubbede en trillebør foran sig.

Men endnu en eller to julegaver kunne vi vente. Morbro Thomsen kom som regel altid hjem en dag i julen. Han var kirkesanger, og jeg husker en jul, hvor han kom hjem lige efter juledagens gudstjeneste og havde offersedlerne med. Der var dengang højtidsoffer både til præst og degn. Og det var spændende at hjælpe ham at sortere de mange småpenge. Der stod navn på offersedlerne, så han kunne se, hvem det var fra, og det var ikke mange, der blev åbnet, uden der fulgte en eller anden bemærkning med om vedkommende, f.eks. "Ja, du har det småt som sædvanligt!" Af ham fik vi også en julegave, det kunne være et julehef-

te, men oftest et stykke legetøj, han selv havde lavet. Sådan fik jeg et år en hjemmelavet nøddeknækker, ganske udmærket, og vi havde ingen derhjemme.

Jeg husker, at jeg et år havde fået juleheftet Grankogler af ham, og deri var der en opgave, der skulle løses, og så faldt talen på geografi og på byen Gävle i Sverige, om det var i forbindelse med opgaven, husker jeg ikke, men jeg udtalte ordet, som det stod, med "g", og da drillede han mig med, at sådan en stor dreng som jeg ikke engang vidste, at det skulle udtales "jævle"! I skolen udtalte vi det med g, hvor skulle jeg så vide det fra? En anden gang, hvor han ikke kom hjem i julen, skrev han; det var til bedstefar og bedstemor, men vi hørte det alle. Da skrev han bl.a.: "Ja, julen er jo børnenes fest, ikke så meget de voksnes"! Det kunne jeg ikke have, jeg blev meget fornærmet på ham. Det stod for mig, som julen var da lige stor for alle, og vi havde heller aldrig kunnet mærke det derhjemme, andet end julen var nok for os børn, men den var lige så stor for mor og far, for bedstemor og bedstefar og for karl og pige.

Fra moster Sine husker jeg kun at have fået julegave een gang, det var en gris, der trak en omvendt balje, hvorpå slagteren sad og styrede og piskede på den.

Mærkeligt nok husker jeg aldrig at have fået julegave af moster Maren. Vi var i Villebøl og så deres juletræ og synge julesalmer om træet. Der har jeg lært

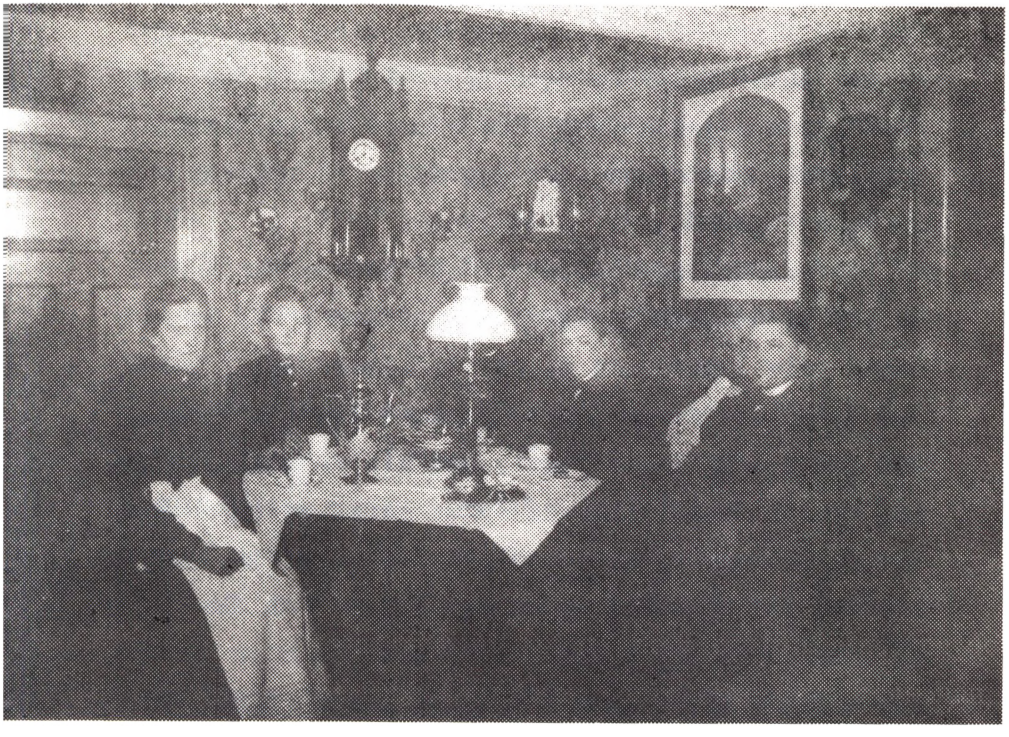

Fig. 6. Fra venstre: min mor, tante Marie, farbror Jørgen og min far, fotograferet efter Valdemars Dag 1904, før april 1906.

ikke så få julesalmer. Det var nok dejligt, men det bedste var dog at synge dem, vi kunne i forvejen.

Julen følte på alle områder, ikke mindst hvad maden angik. Til hverdag fik vi aldrig mere end et stykke franskbrød til morgenmad og et til aftensmad. Men i julen måtte vi spise al den sigtebrød og franskbrød, vi ville og kunne overkomme og endda med pålæg på, som ellers var forbeholdt rugbrødet; og franskbrødet var i julen endnu bedre end til hverdag, for nu var det bagt i den store ovn, og det blev det let-

tere og finere af. Af rugbrød var der i julen kun et par enkelte stykker med inde på bordet. Det var dejligt, men jeg var nu ikke kommet langt forbi konfirmationsalderen, før jeg alligvel hellere ville have rugbrød.

Til eftermiddagskaffe fik vi til hverdag oftest et stykke hjemmebagt kringle (med kanel i), om søndagen ofte lagkage og et par småkager. Men i julen var der flere slags kager og mange slags småkager, men der gjaldt samme regel, som når vi skulle i byen: kun et stykke kage af samme salgs og ligeledes kun en småkage af samme salgs. Jeg husker engang, at en nabo var på besøg og havde sin søn med. De skulle da have kaffe, og drengen blev ved med at spise den ene småkage efter den anden - af samme slags, kokuskranse, de allerbedste småkager, jeg kendte. Jeg var mildest talt himmelfalden over, at det kunne lade sig gøre. Formaningen, når vi skulle i byen, var altid: Har du et rent lommetørklæde, og husk så, kun een kage af hver slags - og det var en god regel.

Også på middagsmaden mærkedes det, at det var jul. Til hverdag var det mest saltet kød og flæsk, vi fik, men i julen fik vi fersk køde, svinekød og -steg. I min barndom fik vi kun oksekød, når et kreatur måtte slagtes hos os eller en af naboerne; der blev da sendt bud rundt, at man kunne købe kød, og tilbudet blev altid modtaget. Suppe fik vi nu altid i julen,

men der var også fersk kød til pålæg til aftensmaden; til hverdag var det også så godt som altid saltet. Kød købte vi dengang aldrig. Alt var af egen opdræt, og grisene, der blev slagtet, var ofte dobbelt så store som slagterisvin, så der var nogle gode flæskesider, og da det var begrænset, hvor længe det kunne bevares ferskt, blev det meste nedsaltet.

Julen varede til Hellig tre Konger. I skolen begyndte vi den 7. januar. Den 6. januar var det morbror Kristen Hansens fødselsdag, der var vi altid med. Juletræet fik også lov at stå til efter den dag; det var utænkeligt, at det skulle have været ude inden, men det stod også i den store stue, hvor der ikke kunne fyres, så det dryssede ikke ret meget.

Fra de første år, man husker, er det selve julen, man mindes, men efterhånden indtager forberedelserne til julen en større plads. Og forberedelserne var mange og store, både ude og inde.

Der blev ryddet godt op, ikke blot i stald og lade, men også udenom gården. Staldvinduerne blev vasket, og kreaturerne blev striglet en ekstra gang. Der skulle tærskes, så der var både korn og halm nok til efter Hellig tre Konger. Der skulle køres roer ind, så der var nok til samme tidsrum. De første år, jeg husker, havde de ikke ret mange roer derhjemme, så da skulle der ikke så mange til, men senere, da

roerne blev større og langt flere, skulle der samles mange ind. Og til hestene skulle der skæres hakkelse. Det foregik i min første barndom med håndkraft, og normalt foregik det om aftenen ved lygteskær. Hakkelsesmaskinen stod over karlekammeret, derfra kunne hakkelsen så glide ned i et stort trug eller trækasse i foderloen, hvorfra hestene blev fodret. Jeg har mange gange været med oppe at skære hakkelse og har siddet helt stille og set og hørt på det. Jeg har jo nok fået besked på at forholde mig rolig, for at jeg ikke skulle falde ned i loen. Mellem juleaften og Hellig tre Konger bestilte man ikke gerne mere end højst nødvendigt, og det vil sige fodring og malkning, det skulle jo passes. Juleaften fik alle dyrene et ekstra foder - de skulle også mærke, at det var jul.

Men meget mere spændende var de forberedelser, der skete ind i bryggers og køkken.

Der var en gris, der skulle slagtes inden jul, og det var en gris, der var fedet på, om ikke i mange år, så dog et godt stykke tid. Og det var en stor dag, når vi skulle slagte. Nu var det så praktisk, at mens vi gik i den lille skole (til vi var ti år), skulle vi kun møde to eftermiddage om ugen om vinteren, og så kunne vi altid være med ved slagtningen. Jeg husker også, at jeg

aftenen før, vi skulle slagte, sagde, at nu skulle de kalde på mig, så jeg kunne være oppe, når slagteren kom; og jeg var det. Om der så blev kaldt på mig, eller jeg selv blev vågen, véd jeg ikke. Jeg husker et år, hvor jeg led meget af ørepine og tandpine, og jeg havde ikke sovet meget natten før, vi skulle slagte, men jeg var oppe, da slagteren kom; jeg måtte bare ikke komme med ud til selve slagtningen, jeg måtte nøjes med at se på det fra køkkenvinduet. Det foregik nu også lige udenfor, men godt var det ikke!

For ørepine havde vi været ved læge mere end een gang, men der blev ikke gjort noget ved ørene, selv om det flød ud af dem; jeg fik nogle dråber at dryppe i ørene og et pulver til at tage smerterne. De blev ikke skyllet ud en eneste gang.

For tandpine havde de hjemme et specielt råd. Det var en linned klud, godt drysset over med peber og så hældt over med brændevin, og et stykke blev lagt uden på kinden, hvor tandpinen var. Det var noget, der varmede; om det hjalp, véd jeg ikke. Jeg var endnu ikke konfirmeret, da jeg en dag cyklede til Ribe til lægen og fik et par tænder ud, jeg kunne ikke holde det ud længere. Jeg husker, at lægen lige kom hjem, da jeg kom, og jeg spurgte ham udenfor, om jeg kunne få et par tænder ud, hvortil han svarede, "nu skal vi lige ind og se på det!" Så røg der to kindtænder, og tandpinen var ovre for en god tid.

Inden konfirmationsalderen led jeg også en hel

del af hovedpine. Det blev kaldt nervegigt. Det var i panden, og så trak det ud ved øjnene. Spektakel gjorde ondt, særlig når det var skarpe lyde. Men det gik forholdsvis hurtigt over, og som voksen har jeg så at sige ikke kendt til hovedpine.

Slagteren fra Kærbøl Mark, Lars Lund, kom endnu længe før det blev lyst kørende i sin vogn med sin hest for. Begge dele var små, men så var Lars Lund til gengæld så tyk og bred, at han fyldte - bogstaveligt talt - hele agestolen. Når de så havde snakket lidt og set på forholdene, blev grisen med en snor bundet om trynen ført ud i gårdspladsen, hvor den store balje var bragt ud og lagt med bunden i vejret. På den blev grisen nu væltet op, fik benene bundet sammen, og Lars Lund fik snoren, der var bundet om grisens tryne, viklet godt om livet - og så kniven i halsen på den. Så gjaldt det for pigen om at være der med spanden og få alt blodet med og samtidig røre kraftig rundt i det, for det skulle bruges altsammen. Grisen kunne skrige noget så forfærdeligt, mens den blev lagt på slagtebaljen og bundet. Der kunne også komme et enkelt skrig, efter at den var stukket, men så var det snart ovre.

Når grisen var død, og blodet løbet ud, blev den lagt på en stige, baljen vendt rundt og fyldt med kogende vand fra gruekedlen. Deri fik grisen så sit bad, både det første og sidste. Så kom den op på stigen over baljen, og nu blev den skrabt, barberet, og det

Fig.7. Min farfar, Knud Jørgensen, Røjle Skov, ca. 50 år gammel.

Fig.8. Min farmor, Kristiane Jørgensen, ca. 50 år gammel.

kunne jeg hjælpe lidt med, særlig med at rive de lange børster af halen. Alt dette foregik ved lygteskær. Når den var skrabt færdig og næn glat, blev den i senerne på bagbenene bundet til stigen og stillet op ad muren ude i gårdspladsen mellem bryggersvinduerne. Så blev den skåret op; indmaden blev taget ud og båret ind på bryggersbordet, kroppen skulle hænge og afkøles. Nu var Lars Lund også tjenlig til en kop formiddagskaffe, og dertil skulle han altid have en "lille sort".

Jeg har ikke været ret gammel, da jeg sagde til Lars Lund: "Næste gang behøver du ikke at komme, da kan jeg godt selv klare det!" - Når Lars Lund havde fået kaffen - han sad altid på en stol i køkkenet, bænken kunne han nemlig ikke komme ind på - så begyndte det indendørs arbejde, der vel nok var det mest interessante. Indmaden skulle nu sorteres. Alt spiseligt skulle først tages fra, og så skulle alle tarmene gøres rene - de skulle bruges alle - og det tog sin tid. De skulle skrabes på begge sider, og det var sjovt at være med til at vende dem. Så skulle de skures i salt, og dermed gik tiden i hvert fald til middag. Og til middag slagtedagen fik vi lever, og hvor det smagte! Nu var det jo også kun på slagtedagene, vi fik det, så der var længe imellem. Nå, men flommerne ikke snart var så kolde, at vi kunne komme til at skære fedt, for det var vel nok det bedste af det altsammen ved hele slagtningen. Og eftersom fedtet blev skåret, og der var meget af det, kom det i de store gryder og blev smeltet af. Ned i de store fedtgryder blev der lagt en brødskorpe eller to. Hvor sådan en skorpe smagte!

Noget af det første, der blev lavet færdig var blodpølserne. De blev lavet i de store tarme af forskellig form og størrelse. Særlig en ret stor tarm, ikke så lang, men tyk, var spændende, for der var sådant et fint mønster i, næsten som ruder. Men blodpølserne skulle være færdige i eftermiddagens løb,

ligeså fedtegreverne, for det skulle vi have til aftensmad. Vi har aldrig fået blodpølse til middag, men altid om aftnen, og lige så sikkert skulle vi også begynde selve slagtedagen, for der var jo til mange dage. Var der mere blod, end der var tarme til, blev resten bagt som pandekager; dem var jeg ikke begejstret for, hvorimod jeg ikke kunne få noget bedre end blodpølser.

Måske kom det af, at vi fik sirup til pandekagerne og ikke fedtegrever - sirup fik vi til rigtige pandekager, og dem spiste jeg ikke mere af end højst nødvendigt, lidt skulle jeg spise. Til aftensmaden blev blodpølserne ristet på panden, også den første aften, selv om de ikke endnu var kolde; det ligesom satte prikken over i'et. Jeg husker, at jeg tit, når jeg kom ind til mor i spisekammeret, og der var blodpølse i huset, kunne tigge mig et par skiver kold pølse med honning på, det var en lækkerbidsken. Ligeså, når vi havde fået suppe, og der var boller til overs, om vi så kunne få mor til at riste dem på panden og få de varme boller med honning til. Men det skulle være boller lavet af flormel - til saltsuppe fik vi sigtemelsboller.

Over middag skulle grisen skæres ned, den blev nærmest parteret samtidig, og det hele blev lagt ind på bryggersbordet, der efterhånden var blevet ryddet. Når det var sket, og vi havde fået kaffen, så kørte slagteren hjem igen, og resten skulle ordnes af husets

egne beboere.

Nu skulle kødet sorteres. Hovedet, der blev brugt til sylte, var allerede kogt. Men nu skulle der tages fra, hvad der skulle bruges til store finker. Det bestod af ret store stykker kød af forskellig art. Hjerte og nyrer blev altid brugt dertil. Jeg husker aldrig, at vi har fået stegt hjerte derhjemme, det forslog vel heller ikke til så mange; vi var i min barndom ni daglige mennesker; selv om grisen var stor, havde den jo kun eet hjerte. Disse finker fik vi i sød og sur sovs med brød til i stedet for kartofler. Det var en ret, jeg meget gerne ville have. Men maden har vist også snillet en stor rolle for mig. Der skulle tages fra, hvad der skulle hakkes, det meste til pølser, hvad der skulle bruges til rullepølse, og hvad der skulle bruges fersk, til sunne og steg. Tungen blev brugt som pålæg.

Så var man kommet så langt, at man var klar over, hvad der skulle saltes. Der var flæskesiderne, skinke og bove, ben og skanker og rullepølser. Og saltningen var altid fars arbejde. Jeg husker så tydeligt, hvordan far fik flæsket gnedet godt ind i salt, stoppet godt ned i det store saltkar, der havde sin plads i bryggerset, med salt imellem, men også sådan, at der ikke blev ret store mellemrum mellem flæsket, og ovenpå lå et lag salt. Saltkarret blev som regel helt fuldt, og det kunne ske, at der også blev lidt til et af de små saltkar, som stod i kælderen. Der var tre,

men de blev ellers brugt til at salte fårekød i. Jeg husker et år, før jeg kom i skole, blev der slagtet fire får på een gang. Jeg husker så tydeligt de fire fårekroppe hængende på rad ovre i porten. Det kunne tyde på, at der var flere, der har slagtet sammen, for fire får på een gang var nu meget. Det saltede fårekød, der for en stor del blev brugt til pålæg, var dejligt, det smagte godt, også det fede. Af fårekød blev der lave spegepølser, som også var dejlige.

Vi må tilbage til bryggers og køkken. I bryggerset var der nu kun det kød tilbage, som skulle bruges fersk, og i køkkenet var der travlhed, der skulle skæres til og sorteres, masser af pølser skulle laves, mest medisterpølse, en enkelt gang blev der også lavet leverpølse. Jeg mindes navnet "lungebånd" om en slags pølser, men selve pølserne erindrer jeg ikke. Der skulle hakkes og bages leverpostej. Der skulle steges stege og pølser, som så blev sat hen i store krukker med fedt over, så kunne de holde sig et godt stykke tid. Og så skulle der hakkes kød og stoppes pølser. Jeg husker ikke, at de derhjemme har hakket kød med hakkekniven. Jeg husker tydeligt både kniven og hakkebrædtet, der var helt udhuldet af brug. Men havde de hakkemaskine, havde de i hvert fald ikke noget pølsehorn dertil, for jeg husker tydeligt, at bedstemor sad nede for bordenden og stoppede pølser med håndkraft. Det foregik ved hjælp af pølseringe,

hvoraf der var så mange og forskellige størrelser, så der altid var en, der passede til de tarme, der nu skulle bruges. Der var store ringe til de store tarme og små til medisterpølserne. Det var hornringe, hjemmelavet i tidernes løb, når en ko løb et horn af sig, det skete at og til. Tarmen blev samlet op på ringen og skred så ud af den efterhånden, som den blev stoppet. Inden stopningen begyndte, blev der sat en pølsepind i enden på tarmen, og pølsen blev også sluttet med en pind. Pindene lavede bedstefar. De var 8-lo cm. lange og noget tykkere end en tændstik i den tykkeste ende, i den anden helt spidse. De skulle være runde og helt glatte, så de ikke rev tarmene i stykker. De fleste medisterpølser blev saltede og så brugt til middag sammen med stegt flæsk og stegt sammen med det efter at være skåret i skiver. Det kunne jeg godt lide. Det blev også undertiden brugt sammen med flæsketerninger, stegt på samme måde, til stuvede kartofler, altid blandet med kartoflerne.

Jeg husker tydeligt, da vi fik et pølsehorn til kødhakkeren, det var fremskridt! Jeg har mange gange trukket kødhakkeren, både til hakning og til pølsestopning, og det var de glade for, for det var egentlig et drøjt arbejde, men jeg kunne lide at være med i den slags arbejde. Når skinkerne havde ligget passende tid i salt, blev de røget, og røget skinke var dejligt, både til pålæg og om søndagen til spejlæg.

Som regel blev de ikke færdig med slagtningen på

Fig. 9. Min mormor, fotograferet ca. 1895.

Fig. 10. Min morfar, fotograferet ca. 1895.

een dag, selv om der blev arbejdet dermed lige til sengetid, som sikkert er blevet rykket lidt længere ud sådan en dag. Og det må have været en streng dag.

Der var inden døre mange forberedelser til jul, der var vask og rengøring, men størst var vel nok slagtningen, og på linie med den bagningen, og den var heller ikke overstået på een dag. Til jul foregik al bagning i den store ovn. Den var bygget ind i et fag mellem mors og fars soveværelse og bedstemors og bedstefars stue. Ovnen var buet indeni oppe for oven, og udvendig var den bygget op i terasser eller

hylder, hvoraf den midterste nåede loftet. Fra begge sider, stue og soveværelse, var der åbent ind til disse hylder, kun med et stykke stof trukket for som portiere - hos bedstefar og -mor en rød farve med en bort i sort foroven. Den har jeg ligget og set på mange gange om aftenen, inden jeg faldt i søvn. Ovnen var ret dyb, og røgen skulle ud af indfyringshullet, hvor også brødet skulle ind, da det var eneste åbning til ovnen. Foran indfyringsstedet var der en åben skorsten og åbent ildsted, som jeg ikke husker har været i brug til daglig, men til at varme vand til vask, slagtning med mere, vel før de fik gruekedel; den kan jeg godt huske, de fik. Den store ovn blev også brugt den øvrige del af året med en ca. tre ugers mellemrum, for alt rugbrød blev bagt i den, og når der blev bagt rugbrød, blev der også altid bagt franskbrød. Men småkager blev der kun bagt i den store ovn til jul. Det hjemmebagte rugbrød var drøjere end det købte, særlig når det var lagret godt. Når det var en tre uger gammel, var det dejligt at få nyt brød igen. Det kunne jo godt til sidst begynde at mugne lidt i kanter og revner, men det blev så skåret ud, inden det kom på bordet, og klagede vi eventuelt over, at det ikke var skåret godt nok ud, hed det: "Det skal du ikke klage over, det bliver du stærk af!" Franskbrød kunne man ikke bage til så lang tid som rugbrød, så var det da blevet helt grønt. At

der var en enkelt grøn nist i det, betød som sagt ikke noget.

Men julebagningen var nu noget helt for sig.

Dagen før selve bagningen begyndte forberedelserne dertil. Rugbrødet skulle ældes op slås op. Det foregik i dejgtruget og med håndkraft. Når melet, det var af egen avl og hjemmemalet, der blev brugt, var rørt ud, så det var blevet en stiv dejg, blev det ældet med knytnæver, dejgen blev så delt i tre dele, og hver del del ældet for sig; det var en proces, der tog tid og kræfter. Når det var gennemarbejdet, skulle næverne kunne hænge fast i dejgen, så de ved en bestemt bevægelse med armene og hænderne kunne vende den, og så gav det en ordentlig klask, for i sådan en portion dejg var der til 6-7 store brød. Nu har der vel ikke været lige mange brød hver gang, der blev bagt, men tallet 21 står for mig som det, der skulle være. Det var en fornøjelse at sidde og høre på den lyd og se, hvordan den store dejgmasse pludselig røg op i luften, vendte sig og faldt ned med den anden side opad.

Rugbrødet skulle, når det blev ældet, blandes med surdejg, dejg der var taget fra ved sidste bagning, godt blandet op med salt. Det stod i et bestemt lerfad; midt i blev der lavet en korsformet fordybning, som blev fyldt med salt, og så blev det sat ind på bilæggerovnen, som ikke har været i brug i min tid, i spisekammeret.

Når vi bagte til jul, havde vi ikke tid til at se på det - det kunne vi gøre den øvrige del af året; nu var det meget mere snændende at være med i køkkenet. Der blev der lavet småkager i lange baner: brune kager, hvide nødder, jødekager, korenderkager, mandelkager, kanelkager, vanilliekranse og ikke at forglemme kokuskranse og gule hatte. De fleste skulle rulles ud og skæres til eller trykkes af, kun de hvide nødder blev rullet i stænger og skåret i skiver. Der var meget at hjælpe med, men det, vi glædede os mest til og hjalp mest med, var dog at skære pebernødder. Og hvor blev der lavet mange af dem! Der var mange plader fulde, og pladerne til den store ovn var meget større end til komfuret. En del år havde vi også en anden slags pebernødder. De var lavet af en helt anden dejg og smagte meget anderledes. De blev rullet i stænger og skåret i skiver, de var vel lidt større end en 25-øre. Men dem var der ikke så mange af. De andre skulle der også var mange af, for de skulle holde til fastelavn, og selv om vi ikke fik så mange efter jul som i julen, fik vidog jævnligt pebernødder, og de sidste fik vi fastelavnsmandag.

Til jul blev der bagt mange franskbrød, men også sigtebrød, vist den eneste gang i året der blev bagt sigtebrød derhjemme. Så kom "temsen" frem. Det var en ret stor hårsigte, og rugmelet blev "temset". Hvorfor og hvorfra sigten havde fået det navn, véd jeg ikke. Den blev kun brugt til at sigte rugmelet

i. Det fine mel blev så brugt til sigtebrød, vel nok blandet med hvedemel, ellers var brødene nok blevet mørkere.

Nå, også den dag fik ende, aften og nat med, og om morgenen straks efter morgenmaden skulle den store ovn så fyres op. Det var fars arbejde, jeg husker aldrig, at andre har fyret den op. Den blev fyret op med lyng, der var bundet i småknipper, vel nok af praktiske hensyn, det var ikke så rart at have for store knipper ind i bryggerset. Der skulle mange knipper til. Senere, da fyrplantagen voksede til, så der skulle tyndes ud, blev der brugt fyrretop, også bundet i knipper. Den første tid, der blev fyret i ovnen, blev den mere og mere sort, til den var jævnt sort over det hele. Så hed det sig, at nu skulle den sorte mand rives ud, inden var ovnen ikke varm. Det var morsomt at se, hvordan det sorte trak sig mere og mere tilbage, indtil det var helt borte og stenen næsten var helt hvide. Så var ovnen varm, og så skulle asken rages ud, og rages godt ud, for rugbrødene stod direkte på ovnens bund uden plade. Det kunne godt engang imellem knase lidt mellem tænderne, men det gjorde ingenting, det var i hvert fald rent - lutret af ild.

Efter at rugbrød og franskbrød var smurt, vistnok med råmælk, skulle de i ovnen, rugbrødene først, for de skulle jo sidst ud. På det første rugbrød, der skulle i ovnen,blev der sat et tællelys i den

ene ende. Lyset var viklet godt ind i en linne klud, vel for at den skulle opsuge den talg, der smeltede uden at brænde, og så sat godt fast i rugbrødet, og når brødet var på skøsselen, klar til at skubbes ind i ovnen, blev lyset tændt, og brødet gled ind i ovnen på plads, og nu kunne far se at få alle de andre brød ind på plads i rækker og geled. Det var også fars arbejde. Det tog jo nogen tid, inden rugbrødene var bagt, men når det var sket og ovnen tømt, skulle den varmes op igen, for nu kom turen til småkager og nebernødder, og det kunne den ikke klare efter rugbrødene. Men denne gang var den lettere at varme op, den sorte mand viste sig ikke denne gang.

Når vi bagte i den store ovn, fik vi noget, vi kaldte sætkager, dog ikke til jul. Den blev bagt i et stort lerfad, var ret grov. Hvad den var lavet af, véd jeg ikke. Vi fik den til middag, og som sovs at dvppe den i fik vi en blanding af sirup og fedt. Begejstret for den ret var jeg ikke. Jeg husker, at jeg i Villebøl hos moster Maren også engang fik sætkage. Kagen var faktisk som den derhjemme, men de var jo også nok lavet efter samme opskrift; men som sovs fik vi melsovs med flæsketerninger i. Det undrede mig meget, at det kunne lade sig gøre.

Ligeledes fik vi som regel, når vi bagte i den store ovn, knækkager. De var dejlige, bagt af hvedemel, af tykkelse og bredde som flutebrød, men kun en 15-2o cm. lange. Det var også almindeligt andre ste-

der. Jeg har fået mangen en knepkage hos forskellige naboer, når jeg var der i et eller andet ærinde, f.eks. med offersedler, der skulle rundt til jul, påske og pinse. Særlig husker jeg, at Annmari af Ebbes bagte nogle særligt gode knepkager. Til jul fik vi vel nok ikke knepkager, da var der så meget andet.

Så skulle alle småkagerne og nebernødderne i dåser. Mor havde en - syntes jeg da - meget stor småkagedåse. Den var grønmalet og lignede en kiste og var indrettet, så den kunne låses med hængelås, det mindes jeg dog ikke, at den har været. Og så havde mor en mindre kagedåse, også grøn, men mørkere, og foruden en mængde margarinedåser af metal, de var aflange ovale og gule; dem fik vi mange af, for normalt brugte vi kun margarine, ikke smør. En enkelt gang fik vi smør, men jeg husker ikke, hvad det blev brugt til. Vi havde et lille kvitteringshefte, som skulle med på mejeriet, når vi skulle have smør, der var dobbelte kvitteringer i, så de havde en kvittering både på mejeriet og hjemme.

Når dåserne var fyldte, blev de sat ind i soveværelset, op på hylden over den store ovn der stod de tørt og godt.

SKOLETID

Det første, jeg erindrer om skolen, var læreren, der var på besøg i mit hjem, i hvilken anledning véd jeg ikke, men jeg fik jo stillet det almindelige, banale spørgsmål: "Hvornår skal du så i skole?""Det skal jeg til sommer". Det har nok været i efteråret, for da vi nåede til forår, og jeg kom i skole, var der kommet en anden lærer. Foråret kom; den 1. maj 1913 oprandt med stille, mildt gråvejr, og nu skulle oplevelserne udenfor hjemmet tage deres begyndelse. Skolevejen var ikke så lang, halvanden til to kilometer, vi kunne derhjemme fra se skolen, efter at den gamle stald og lade var revet ned; endda fra køkkenvinduerne. Men jeg mindes ikke, at jeg har været den vej før. Min bedstefar fulgte mig til skolen den første dag. Om vi gik, så vi var der til normal skoletids begyndelse eller først kom on ad formiddagen, husker jeg ikke noget om. Men meget tydeligt står det for mig, at skolepladsen, da vi kom derned, var fuld af legende og støjende børn, en utrolig masse. Så mange har det vel heller ikke været, men sådan føltes det for mig, der ikke var vant til at være sammen med så mange. Jeg blev sendt hen at lege med de andre børn, mens bedstefar blev budt ind i lærerens stuer. Om vi overhovedet var i skole-

Fig. 11. Min morfar med sine to brødre, de tre veteraner, fotograferet til Stifts-Tidende, 1913.

stuen den dag, og hvad der eventuelt skete der, er gået i glemmebogen. Men jeg var meget forbavset over, at en af drengene havde lærredssko på, det var nærmest luksus. Den almindelige fodbeklædning var træsko.

Apropos træsko. Det var en dag den sommer, jeg kom i skole, at jeg kom hjem uden træsko. Det var ikke så godt, og jeg kunne med min bedste vilje ikke huske, hvor de var blevet af. Hvordan kunne det nu gå til, for de kunne ikke pludselig forsvinde, det var de for store til. Jeg har vel haft bare ben, eller som vi brugte det i overgangstiden, stumphoser (hos Jeppe Aakjær: Stumthoser), og så må jeg på en eller anden måde være kommet af træskoene og har

fuldstændig glemt hvor. Jeg kom jo i forhør, hvor mine træsko var, men det var mig umuligt at gøre rede for noget som helst desangående. Nå, træskoene skulle findes, og den unge pige blev sendt med mig ud at finde dem. Vi eftersøgte vejen, vejkanter og grøfter, en pilehæk langs en del af vejen, men så næsten lige uden for skolen fandt vi dem lige i udkanten af en rugmark. Jeg tænker, der har været andre drenge efter mig, og så har jeg skullet have fart på for at løbe fra dem, det kunne ikke lade sig gøre med de tunge træsko på, og uden at tænke nærmere over det er jeg hoppet af træskoene og benet af, det bedste jeg kunne, og sø er det slet ikke gået op for mig, at jeg har ladet træskoene i stikken.

Det må have været noget af et rod at modtage de små i skolen. Ikke alene var vi tre årgange sammen, men vi kunne også alle vores A B C, når vi kom i skole, ligeså tallene og lægge sammen og trække fra. Men så mødte vi alle med forskellige A B C'er. Min A B C havde jeg nok fået af moster Sine, der endnu var ugift; hun har nok nærmest udstyret mig til skolen, for også penalhuset (griffelkas) havde jg fået af hende, og den var i to etager, den var fin. Men også min skoletaske var en gave fra moster Sine, jeg har nok fået den til jul. Skoletasken var af stof, hessian, den var med rem, så jeg kunne bære den over skulderen, og der var et låg, der gik ned over tasken og derpå var der syet med rødt et stort M J.

A B C'en havde vi slidt med, især vinteren før vi kom i skole. Nu var det kun en lille skole, men da vi var tre årgange sammen, og vi, der kom i skole, havde forskellige bøger, var der ikke noget, der hed at læse i kor. Nej, når vi skulle læse, skulle vi én for én op til katederet og stå ved siden af læreren og vise vor færdighed. Når en var færdig, hed det: "Den næste!" Sådan gik det i hele den lille skole, det vil sige de tre første år. Da vi kunne læse, når vi kom i skole, varede det ikke ret længe, inden vi fik en bibelhistorie at læse i. Jeg husker en dag, jeg var på vej op at læse. Lige efter kommer Peter Bonde, og han vil først, river min bog fra mig og smider den på gulvet; det var min nye bibelhistorie, som jeg lige havde fået, og, syntes jeg, den smukkeste bog, jeg nogensinde havde set, smukkere end min fars bibel. Det kunne jeg ikke tage. Jeg fór på Peter Bonde,og vi kommer i kamp midt i skolestuen, midt i timen, og jeg fik ham i gulvet og kom oven på ham - så kom det ikke længere, men jeg fik lov at komme først op at læse, han måtte pænt sætte sig på plads og vente. Det er den eneste gang i min skoletid, jeg kan siges at have kløet en dreng.

De fleste drenge i skolen var stærkere end jeg, og jeg var normalt bange for at slås. Jeg er flygtet mange gange, især da jeg kom i den store skole, for der var en tre-fire drenge, der var et år eller to ældre end jeg, de var stærke og ville meget gerne

slås. Overfor dem har jeg brugt harens våben mange gange.

Den første sommer, jeg gik i skole, skete der et par begivenheder, der var ud over det sædvanlige. En middag jeg kommer hjem fra skole, ikke så lang tid efter jeg var begyndt, er det et underligt syn, der møder barneøjnene. Mår og ilder havde jeg ikke så sjældent set færdes på og i taget; der var stråtag på hele gården. Men den dag var det mennesker, der færdedes der, og de havde revet alt taget af og var ved at fjerne bjælkeværket. Det skulle være mærkeligt, om jeg ikke har hørt tale derom, men det er ikke faldet ved mig. Der var ved at ske det: Jeg vil rive mine lader ned og bygge dem større!

Mere af nedbrydningen husker jeg ikke, derimod nok af opbygnin-en, og det var spændende at følge med i, hvordan det skred frem, og det blev vel nok store forhold efter datiden.

En anden begivenhed indtraf dne 7. juni, da blev min yngste søster Johanne født. Jeg må have vidst, hvad der skulle ske, for Esther, min ældste søster, og jeg legede ude på græsset, da far kom kørende med jordemoderen, og vi var slet ikke forbavsede derover.

Om vinteren, når der lå sne, skete det, at vi ikke kunne færdes på en del af skolevejen, fordi sneen lagde sig i store driver bag et pilehegn, og så måtte vi ind over marken. Men frøs det, varede det ikke mange dage, før driverne kunne bære, og så mo-

rede vi os. Der var så dybe furer mellem driverne, at vi ikke kunne se hinanden, når vi kom derned, og det skete, at "blev henne" i driverne, sank ned i dem og helt skjultes for omgivelserne. Det kunne nok tage sin tid at komme hjem fra skole.

Ikke langt fra vor skolevej lå Lave Nielsens mose. Var det frostvejr, og isen kunne bære, var det fristende at gå på isen, selv om vi ikke havde lov dertil uden særlig tilladelse. Skolen sluttede om vinteren først kl. 4 (seksten), så det var jo snart mørkt, inden vi kom hjem. Men undertiden fik vi lov at gå over på isen, og der var liv. Mosen var ikke ret stor, der var næsten aldrig nogen, der havde skøjter med; pladsen var for lille, men vi gled på isen, og dertil var træskoene med jernringe ganske udmærkede. Derimod var de værmelige til at slå knoene på benene. Jeg har tit haft hul på dem. Om aftenen hang strømperne fast, go skulle støvlerne på en dag, gjorde det ondt. Havde vi fået en bane slidt glat på isen, kunne vi glide langt. Jeg husker endnu dage, hvor det næsten stormede, da holdt vi overfrakken ud som sejl, og så kunne vinden føre os på den glatte bane tværs over mosen. Skøjter fik jeg aldrig lært at bruge ordentligt. Jeg havde et par gamle træskøjter fra forrige århundrede, og jeg mente, det var deres skyld, at jeg ikke kunne stå ordnetligt på skøjter. Jeg solgte dem til en anden dreng, Jørgen Degn, og hvor kunne han skøjte på

dem, meget bedre end på hans egne moderne.

Men Laves mose kunne også nok friste os om sommeren. De fleste steder var vandet ikke ret dybt, og så var det spændende at vade rundt deri. Det var naturligvis forbudt at gå ud i mosen, men forbuden frugt.....

En sommerdag skete det da også, at en kammerat havde fået lokket mig med over til mosen og ud i den, vel nok ved at påstå, at jeg ikke turde, mange gange et probat middel. Men vi var der og vandrede rundt ude i mosen. Pludselig sank jeg i et hul. Det tog ikke lang tid at komme op, plørende våd, og så hjemad. Men det var ikke lystige tanker, der fór gennem hovedet på mig på vejen hjem. Hvad ville der ske? Alle kunne jo se, hvor jeg havde været, så den var oplagt! Men det viste sig, at mor og far ikke var hjemme, og mine bedsteforældre, hos hvem jeg næsten boede de år, ja, de har måske ikke fået noget at vide - pigen har vel klaret sagen, givet mig tørt tøj og fået det våde tørret. Der kom i hvert fald ikke mere ud af den sag, men jeg skulle nok holde mig fra mosen for eftertiden, sådan en dukkert brød jeg mig ikke om tiere.

I skolen var der ikke altid ro. At der var børn af tre-fire årgange førte med sig, at vi tit skulle arbejde med en tre-fire fag samtidig. Nogle skrev, andre regnede og atter andre blev hørt i geografi eller historie eller læste. Bibelhistorie havde vi i

den store skole altid sammen. Jeg husker ikke meget af, hvad læreren sagde derom, men ét står lysende klart for mig i dag som den dag, han fortalte derom. Det var ud fra lignelsen om de betroede talenter, at han talte om øjentjenere. Det ætsede sig ind i min hukommelse, så det altid har stået klart for mig. Eksamen havde vi i den lille skole om efteråret, for da gik vi i skole hver dag om sommeren fra kl. 8 til 4. Om vinteren gik vi kun i skole to eftermiddage om ugen. I den store skole havde vi eksamen om foråret, for da gik vi i skole hver dag om vinteren fra kl. 8 til 4. Om sommeren kun een formiddag i ugen. Det var den vestjydske skoleordning.

Der var altid en særlig charme over eksamensdagene, ikke fordi vi fik godter med, det var der ingen, der havde. Men vi var jo iført vort pæne tøj og havde støvler på. Hele skolekommissionen var til stede den dag, og skoledagen havde almindelig længde. Præsten var dengang selvskrevet formand for kommissionen. Firkvartererne var de dage lidt længere end almindeligt, og hvor kunne vi lege, drenge og piger imellem hinanden, helt anderledes end til hverdag. Biskop Olesen var som stiftsprovst på visitats engang, jeg husker ham meget tydeligt, men intet af, hvad han sagde.

Læsebøger (dem havde vi ikke med hjem, de tilhørte skolen; de andre bøger skulle vi selv købe) havde vi to slags af, det ene sæt med krøllede bog-

staver (gotiske), og der var mange dejlige fortællinger i. Særlig godt syntes jeg om en fortælling, der handlede om et par københavnerbørn, der kom til Laven ved Ry for at holde sommerferie hos en landbofamilie. Læsebøgerne blev jo læst mange gange. Vi havde i hele min skoletid kun de to. Vi lærte at læse, skrive, regne, så havde vi geografi, bibelhistorie og danmarkshistorie; verdenshistorie havde vi intet af. Under bibelhistorie hørte også katekismus og salmevers. I dansk havde vi en enkelt gang en genfortælling; stil havde vi ikke noget af. Så skulle vi også have analyse, grammatik, men det blev nu ikke meget. Det skete i hele min skoletid, at der 2 (to) gange blev skrevet en eller to sætninger på den sorte tavle og samtidig, hvad der var grundled og udsagnsled i sætningen. Det fik så lov at stå på tavlen nogle dage - så blev det visket ud, og der skete ikke mere. Vor danskundervisning var altså meget mangelfuldt, og det mærkedes senere.

Fra skolen havde vi som regel en udflugt hvert år. Men som regel gik turen til Ribe pr. hestevogne, som forældre kørte. Så kunne vi lege i plantagen eller på Slotsbanken; vi var også inde hos bager Bachaus, som havde en lille have eller gårdsplads, og der havde han i et bur en, to eller tre aber. Det var sjovt at se på dem.

Et år havde lærerens kone fået ordnet det sådan, at vi skulle til Kjærgård Skov, og så skulle vi

Fig. 12. Bedstefar og bedstemor, altså min mors forældre, Karen og Morten, kort før de døde, ca. 1919.

fragtes fra Gredstedbro til Sejstrup på en dræsine. Jeg var ikke med, jeg husker ikke af hvilken grund. Men et år var der lagt op til det helt store, da skulle vi til Kolding. Det var samtaleemne længe inden, og hvor vi glædede os. Men så sker der det, at jeg træder et rusten søm op i foden noget inden, og det går der betændelse i, så jeg ikke kan komme med. Jeg kunne ikke få fodtøj på. Det ærgrede mig.

Nogle år før jeg skulle konfirmeres, ville jeg have været til Bramminge til skole og så derfra have taget præliminæreksamen. Jeg talte også med mor og far om det, men det kunne der ikke være tale om,

skulle jo være landmand. Hvad jeg ville have brugt en eventuel eksamen til, havde jeg ikke spekuleret på. Men Jørgen og Kristian af Hans Degns læste på det tidspunkt til præliminæreksamen i Bramminge, og det har vel været det, der har inspireret mig.

Da jeg nærmede mig konfirmationsalderen, var jeg glad, om jeg af og til kunne få lov at blive hjemme og hjælpe, det gjorde intet skår i glæden, om det var strengt arbejde. F.eks. var det at tage roer op i efteråret (og dem tog vi alle op med hænden), noget af det, jeg var mest glad for. Jeg skulle konfirmeres i efteråret og som sådan holde op med skolen til november. Men da vi om sommeren kun gik i skole onsdag formiddag, blev jeg ganske roligt hjemme, da jeg var fyldt 14 år. Den enc formiddag gjorde hverken fra eller til.

Sådan sluttede min skolegang i almueskolen.

DAGLIGT LIV I HJEMMET

Livet derhjemme var et liv, om ikke i travlhed, så dog i arbejde og virksomhed. Det gjaldt ikke blot mor og far, karl og pige, men også bedstefar og bedstemor var altid i virksomhed. De havde deres egen stue, men de spiste altid sammen med os andre i køkkenet (når de da ikke var syge), så nær som morgenmad og det sidste måltid om dagen, boghvedegrød ved 8-9 tiden om aftenen. Jeg tænker, de har udeladt dette måltid.

I deres stue var der to alkover. Bedstefar og bedstemor sov i den ene, og i flere år sov jeg i den anden, og boede altså næsten hos dem. Der må have været et udmærket forhold mellem forældre og bedsteforældre, for jeg husker aldrig, at bedstefar og bedstemor har taget nogen beslutning af betydning for mig, det var altid far og mor. Mest var det selvfølgelig mor, vi gik til, når der var noget, men hun skulle tale med far først, når det var af væsentlig betydning. Ved at sove inde hos bedstefar og bedstemor kom jeg dem i hvert fald på meget nærmere hold. De var altid virksomme og havde nok at virke med. Som sagt vævede de, men det husker jeg kun den ene gang.

Men så kartede bedstefar ulden af vore egne får. Jeg prøvede det også flere gange. De første gange gik det ud over fingersnidserne, karten var ikke sådan at strygе fingrene på, men jeg nåede aldrig så langt, at jeg kunne få en "tøje" så jævn, at den kunne spindes. Tøjer er det samme som taver. De limede pølser på en 30-40 cm.s længde, og de skulle være kartet godt ud og jævne, så de også kunne spindes ud i en glat tråd. Det kunne ske, at var der meget uld, der skulle forarbejdes på en gang, at det da blev sendt et eller andet sted hen og blev maskinkartet. Det lå da i kegleformede tøjer, når det kom hjem, og i sådan en kegle var der kun en tøje. Det må jo have været lettere at spinde, da de ikke skulle samles nær så ofte.

Det var altid bedstemor, der spandt, og hvor har jeg set på det mange gange. Det gik som en leg, den ene tøje efter den anden, og tråden blev jævn og vandt sig snurrende om rokkens ten. Og hvor husker jeg karternes krits-krats, spinderokkens snurren eller garnvindens mere sagte durren, og ofte er jeg om aftenen sovet ind ved denne lyd.

Men garnet var jo ikke færdigt forarbejdet, fordi det var spundet. Jo, skulle der væves af det, skulle det kun vindes op i fed og farves, så blev det til olmerdug, der var det sidste, der blev vævet derhjemme. Ja, så skulle det vindes op på snolerne til væven, det blev også gjort på spinderok-

ken. Men skulle garnet bruges til strikning, og det var det almindelige, så skulle det fra tenen på rokken vindes i nøgler, og dertil havde bedstefar og bedstemor hver deres garnvinsel. Det var en rund pind med drejet håndtag, så de ikke holdt på selve garnnøglen. Og hvor gik hænderne med garnvinselen, når de vandt. Når garnet var vundet, skulle det tvindes, om det skulle være totrådet,eller trendes, om det skulle være tretrådet. Det foregik på den måde, at to eller henholdsvis tre nøgler blev lagt i hver sin bøtte, og trådene fra de to eller tre nøgler blev så igen spundet på rokkens ten, og hvor gik det hurtigt, det tog ikke lang tid, inden tenen var fuld, men nu var garnet jo også tykkere og fyldte desto mere. Når tenen var fuld, skulle det vindes op i fed. Det skete ved hjælp af garnvinden. Den lignede en mølle med seks vinger, og i vingerne var der huller, hvori pindene, man vandt garnet om, blev sat ind, og de kunne sættes, så man kunne få lange eller korte fed,som man ønskede det.

Efter denne proces skulle det som regel farves og for det meste sort. En enkelt gang har vi haft et sort får derhjemme, og ulden deraf blev ikke farvet, men det blev grå og ikke sort. Men det var både sol- og vaskeægte. Når garnet var farvet og tørt, kom det igen på garnvinden, men nu blev vingerne taget af den og sat på, så de var vandrette, når der blev vundet fra rokkens ten, så var de

lodrette. Så blev garnet ved hjælp af vindslerne vundet i nøgler og var nu færdig til strikning. Det meste blev brugt til strømper. Dengang gik vi jo alle med lange strømper. Det var almindeligt, at vi havde korte bukser i hvert fald til konfirmationsalderen, og så skulle hoserne være godt lange, så de gik godt op under benklæderne, at der ikke blev en bar revne mellem dem. Jeg husker, at drenge, der kun var en fire-fem år ældre end jeg, har haft benklæder, der gik et lille stykke nedenfor knæet, tre kvart lange, men det så sært ud, syntes jeg. Jeg har aldrig haft dem over knæet. Men det kunne om sommeren, når vi begyndte med bare ben, være galt nok, hvis de var lidt stive i kanten, kunne de nage noget så fælt under knæet.-Der skulle mange par strømper til, og hvor har bedstemor strikket det ene par efter det andet.

Bedstefar strikkede ikke. Om han kunne og havde gjort det engang, véd jeg ikke. Men derfor sad han ikke arbejdsløs. Han bandt mange bikuber. Han solgte en overgang en del. De var også pænt lavet. De blev lavet af rughalm. Jeg tror, at det var et af de små pølsehorn, bedstefar brugte til at lade rughalmen gå igennem, så det blev lige tykt hele vejen. Til at binde med brugte han lange, tynde pilekviste, som blev afbarket og flækket i tre lag; også at få dem ordnet tog sin tid. Så fandt bedstefar også på at lave tøjkurve, dem lavede han da nogle stykker af; de var ret store og smukt udførte, men han solgte

ingen af dem. Det tog sin tid at lave dem. Eller bedstefar snittede pølsepinde med sin altid skarpe lommekniv og sleb dem helt galtte med et stykke glas. Det foregik altid og altsammen i deres egen stue, og der kunne godt engang imellem om dagen se lidt uryddeligt ud og flyde med pilebark, halm og spåner, men til aften var der ryddeligt og pænt igen.

Bedstefar lave også altid tøjrpælene af træ, og dem skulle der bruges mange af, for den første tid, jeg husker, var det kun ungkreaturerne der gik løse, og endda kun efter høhøsten. Køerne, hestene og kalvene stod alle tøjret, og dertil kom fårene. Ligen udenfor gården var der en fire-fem tønder land egekrat, en rest af oldtidens krat og skove, der har dækket det meste af landet. Det krat var bedstefar meget nænne over, og vi måtte ikke gerne tage grene eller stammer derovre. Men træet til tøjrpælene skoved han altid der, og så passede han på at få så mange som muligt med en naturlig hage til tøjret, at de ikke gik i stykker straks ved slagene med køllen. Men dem stad han altid i værkstedet og lavede, det ville nok have griset for meget i stuerne.

Bedstefar havde tidligere spillet meget, både på klarinet og violin. Den første tid, jeg husker, spillede han en hel del violin, klarinetten var det sjældent, han brugte. Det var dejligt, når bedstefar spillede; jeg nød det. Jeg skulle da også lære

at spille. På klarinetten nåede jeg at kunne spille enkelte melodier, på violinen nåede jeg ikke at få tonerne rene. Jeg havde ikke tålmodighed, så det blev ikke til mere.

Bedstefar og bedstemor havde et deiligt chatol. Til det havde bedstefar selv lavet tre skabe til at sætte ovenpå. Det var deiligt, når jeg engang imellem fik lov at kigge i skabene. Der var en del bøger, blandt andet en lille leksikon, hvor jeg læste, hvornår Ribe domkirke var blevet påbegyndt og fuldført. Jeg husker, hvor stolt jeg var af, at jeg vidste det. Så var der også romaner, som jeg senere fik læst. I det ene skab var der medicin, hvoraf de begge fik en del, og der opbevarede bedstefar også sit natron, hvoraf han gerne skulle have en lille portion, når vi havde fået middagsmad; der havde han også koppen, han brugte til vand. Det foregik alt inde hos ham selv. Endnu mere spændende var det, om jeg fik lov at se i pulten og de mange små skuffer over pulten, men det fik jeg ikke på egen hånd. Der var mange rare ting at se på, og der var billeder. Egentlig husker jeg kun eet, det var af mine oldeforældre, bedstefars forældre Kristen Hansen og Karen Mortensdatter. Han havde i sine unge dage gået med kramkisten, det var en grønmalet lille trækiste, some endu eksisterede i min barndom. Senere købte han Hedegård. Det var den gård, Hans Degn, Hans Kristensen, der var hans ældste søn, fik. I 1869 fik

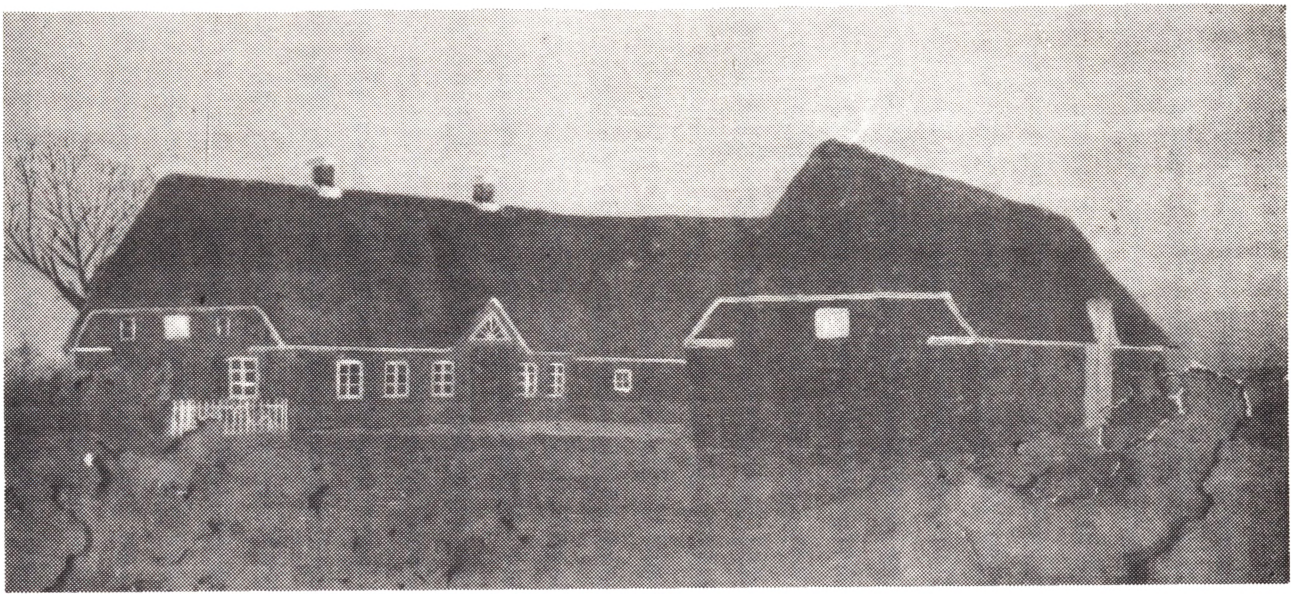

Fig. 13. Mit hjem. Huset blev bygget 1868-71 af bedstefar og var "eget" arbejde. Stald og lade stod til 1913, mens stuehuset stod indtil 1935. Billedet er malet af Morbror Thomsen.

min bedstefar en del af jorden, ca. 100 tønder land med eng og hede, og byggede da mit fødehjem. Nu var der altså blevet to gårde af den. Det er sidste led i den familie, hvor sønnerne, eller rettere børnene, fik faderens fornavn til efternavn.

Der var også bevaret nogle skrivebøger af min bedstefars og oldefars, og nok var min bedstefars skrift vældig flot, men den kunne dog ikke stå ved siden af min oldefars; det var vel nok en smuk skrift. Men oldefar må have kunnet en del mere end at skrive, ellers var han vel ikke i 1843, 9 år efter at han var kommet til Hedegård, blevet sognefoged med sin sine kun 33 år.

Mine oldeforældre flyttede med mine bedsteforældre, da de bosatte sig og var der til de de døde, min oldemor allerede i 1877, min oldefar i 1903, godt 93 år gammel. Egentlig var det vist meningen, at min morbror Kristen Hansen Christensen skulle have haft gården derhjemme. Han var også hjemme en del år, men han var ikke landmand, og gården gik tilbage. Så overtog mor og far den i 1906, to ar efter at de var blevet gift.

Der var mange ting at se i chatollet!

Om aftenen, når jeg skulle i seng, kunne det ske, at jeg kunne få et lille stykke maltbolcher af bedstemor, det havde hun som regel. Det var egentlig store stykker, men det var delt i hvert fald i fire stykker, og det gav aldrig mere end et stykke.

Jeg husker, at vi børn fik en nose bolcher, og det skete ikke så sjældent, så blev det delt, og vi havde hver vores dåse at gemme det i; men inden det kom i dåsen blev det delt i småstykker, så var der så mange flere af dem, og så skulle det holde så meget des længere, men for mit vedkommende resulterede det altid i, at når jeg skulle smage, skulle der altid des flere stykker til ad gangen, så det blev ikke drøjere af den grund. Eller det kunne ske, at jeg kunne få et lille stykke lakrids af bedstefar, det var han som regel forsynet med, men det var også kun en lille "skield".

Og hvor var det hyggeligt om aftenen, når jeg kom i seng, og de to kære gamle mennesker sad ved bordet lige ud for min seng og læste med den håndmalede petroleumslampe midt på bordet. De havde jo hver deres bestemte stol. Bedstefars havde sin plads med ryggen til min seng ved bordet. Bedstemor sad med siden til, så jeg rigtigt kunne se, at hendes mund uden ord udtalte hvert ord, hun læste.

Bedstefars søster, Gunder Marie, var i Amerika gift med en metodistpræst Brorsen Schmidt, han var også dansker. De sørgede for, at bedstefar fik det danske metodistblad, "Talsmanden", tilsendt, og det blev læst. Men det var så at sige kun om aftenen, de læste. Bedstemor læste i hvert fald hver aften bønnen til den ugedag i bønnebogen. Om søndagen læste de også prædikenen i deres prædikensbog. Bed-

stemor kunne ikke godt holde ud at komme i kirke, bedstefar ville gerne, men han kunne intet høre, præsten var forfærdelig lavmælet; havde han talt normalt, kunne bedstefar sagtens have hørt; det var tilmed en lille kirke, som var og er let at tale on. Da bedstemor ikke godt kunne holde ud at komme i kirke mere, kom præsten derhjem og top dem til alters et par gange om året. Da var vi børn med derinde, og det var højtid.

Jeg læste også en hel del inde hos bedstefar og bedstemor, men det var som regel ikke i "Talsmanden," men mere i "Brandtidende." Bedstefar havde vist noget med brandforsikringen at gøre, og derfor fik han det blad tilsendt. Der stod om så mange brande og mange gange om forfærdelige episoder ved brandene, og det var spændende at læse. Gad vide, om ikke disse beretninger har været befordrende for mine mange uhyggelige drømme.

Inde i min alkove var der ved fodenden en hylde, hvorpå der stod en del gamle bøger. Nogle husker jeg, at bedstefar selv bandt ind, og derved fik jeg grundlaget for bogindbinding. De blev nu ikke så pænt indbundet, som bedstefar ellers kunne, han har vist nærmest benyttet det som beredskabsarbejde i mangel af bedre. De bøger, han bandt ind, havde ikke stor betydning, og det tror jeg heller ikke, de andre havde, selv om jeg ikke husekr titler på en eneste af dem. Derimod husker jeg deres gamle bibel så

meget des bedre. Det havde været min oldemors, Karen Mortensdatters. Jeg husker den nu særlig på grund af et meget fint bogmærke, der lå i den, det var et, bedstefar og bedstemor havde fået af bedstefars bror, Jens Farbror, mens han boede nogle år i London. Derfra var også bedstefars lommeur, der havde sin plads på et søm inde i bornholmeruret. Uret fik jeg af bedstefar, før han døde. Biblen havde sin plads i bordskuffen, og bordet skulle blive i mit hjem, og der blev også indholdet af skuffen; min far syntes, at biblen skulle jeg have, og det fine bogmærke er deri endnu. Der ligger også nogle blade, hvorpå der er klæbet salmevers og udenom malet blomster og blade og løvværk. Det brugte man til dødsfald og begravelser, så var der altid en eller anden, der kunne lave sådanne mindeblade. Nogle steder har man haft dem større og finere, i glas og ramme, hængt op som billeder.

Alkovebunden var brædder, men derover var der halm. Fra den første tid, jeg husker, var der halm i alle senge derhjemme. Ovenpå var der underdyne og lagen. Det kunne nok mærkes, når vi fik skiftet halm i sengene, og det lugtede så dejligt friskt. Det kunne ske, at musene byggede reder i sengehalmen, men vi har da aldrig oplevet, som det visse steder er blevet, at hugorme har ynglet i halmen. Jeg husker, at mor og far fik lavet en salgs meget tyk madras af halm til deres seng. Selvfølgelig hjemmelavet.

Der havde flere gange været tale om, at alkoverne skulle væk. Men mine bedsteforældre ville ikke af med dem. Men da jeg var ca. 11-12 år, var den herligehd forbi, for en dag kom moster Maren, og da var det blevet vedtaget, at alkoverne skulle væk, og i stedet skulle indsættes to fritstående senge. Og handling fulgte ord. Bag alkoverne var der med indgang fra pigeværelset en gang på en halv meters bredde, vel nok for, at alkovevæggene netop ikke skulle være ud mod en ydermur. Om muren til den gang blev brudt ned dengang eller først efter, at bedstefar og bedstemor var døde, husker jeg ikke.

Jeg måtte så have en anden soveplads, og det fik jeg i den store stue lige ved døren til dagligstuen. En vinter, mens jeg boede deroppe, var jeg altid tidligt opppe om morgenen. Jeg var da hver dag oppe at lave morgenmad, inden jeg gik i skole, og det sparede mor for at komme så tidligt op. Mærkeligt, for jeg kunne selv vågne om morgenen den vinter, senere var jeg ikke god til det.

Da jeg var en 13 år, blev den store ovn brudt ned og bygget op i et hus, hvor der samtidig blev vognport, samt hønsehus. Det blev bygget, hvor der havde stået et "knæhus", som vi kaldte det. Det var et hus, hvor taget gik helt ned til jorden, der var ingen vægge. Det blev brugt til vognport og brændsel. Der var lagt rafter som loft, og deroppe blev lyngen til fyring i den store ovn opbevaret. I det fag, hvor ba-

geovnen havde været hidtil, blev der sat et vindue i og indrettet værelse til mig. Det var ikke ret stort, min seng kunne lige stå tværs over det, men det var mit eget, og det var dejligt, og det beholdt jeg til et års tid efter, at jeg var konfirmeret, hvor jeg flyttede ud i karlekammeret, og det var også dejligt, for det gav jo følelsen af, at nu var jeg stor.

Selv om jeg i nogle år boede inde hos bedstefar og bedstemor, var det ikke sådan, at jeg tilbragte al min tid inde hos dem. Jeg var tit derinde. Men om vinteren var jeg da altid både eftermiddag og aften inde i dagligstuen hos mor og far, ja, far var jo nu ikke inde om eftermiddagen. Lektierne ordnede jeg som regel også enten i køkken eller dagligstue. Om sommeren var der vel ikke meget, der hed aften. Da har jeg nok leget ude lige til sengetid. Der var nok at lege med, og da særlig efter ombygningen. Der var træ, mursten, der var kampesten og flintesten - en del med huller i, og dem kunne der leges utroligt meget med. Det var næsten lige så godt som nutidens skrammelpladser. Dertil kommer, at vi i de år fik en del Norgesalpeter, og det fik vi i trætønder, de indgik deri. En loo meter fra hjemmet var der i udkanten af krattet en sandgrav, og der blev også leget, men meget mere i den ny sotre sandgrav, der blev gravet ind lige ved siden af den gamle, da stald og lade blev bygget om. Hvor har vi leget i den, både når vi var

alene, og når vi havde gæster.

I køkkenet havde der i sin tid været åbent ildsted, dog ikke i min tid; men fra den første tid, jeg husker, var åbningen derfra endnu over komfuret, og selve skorstenen var lukket med en jernplade. Det blev dog forandret inden,jeg blev konfirmeret. I spisekammeret, der tidligere havde været større og været aftægtsstue, stod der lige inden for døren til højre en gammel bilæggerovn - på den havde surdejgen sin plads - bilæggerovnen skulle der fyres i fra køkkenenet, men indfyringsstedet har været muret til så længe, jeg husker tilbage. Ligeså havde der i dagligstuen lige inden for døren til venstre været en alkove, som også var fjernet.

LEVEMÅDEN

Levemåden var efter nutidens - men jeg tror også efter datidens - forhold ret sparsommelig.

Til morgemad fik kun bedstefar og jeg havregrød, de andre fik brød og kaffe. Som pålæg var der om morgenen altid fedt, stegefedt, ikke svinefedt, men den fedt, vi dér fik, var for det meste ret hård, måske blandet med lidt talg, for der brugtes næsten altid talg til stegning, men den smagte godt. Jeg brugte gerne lyst farin som pålæg på fedtet, og det var en dejlig mad. Så var der margarine til franskbrødet. Margarine købte vi i blikdåser med lo pund, og det var helt hvidt, når vi fik det, men så købte vi farve i små blærer, som så blev æltet ud i margarinen, så den fik omtrent samme farve som smør. Men der var ikke andet pålæg til morgenmaden end hvidt farin. Flødeskålen stod alitd ved mors plads, og så fik hver så meget fløde i, han eller hun ønskede, øst op af mor med en rigtig gammel flødeske; fløden blev altid kogt, så den kunne vel holde længere. Og når mor øste op, var det vel nok for at fordele det tykke og tynde ligeligt.

Om sommeren fik vi formiddagsmellemmad, der bestod af rugbrød, smurt,med pålæg på og kærnemælk til. Det var et dejligt måltid.

Middagsmad fik vi kl. 12. Kun juleaften om aftenen - og så de dage, vi var i Tanderup Enge at slå hø eller rive. Der var slet ikke så lidt variation i middagsmaden, men det står for mig, som var stegt flæsk, der oftest forekom, og at det var derfor, at jeg ikke brød mig om fedt, stegt flæsk; fik vi derimod mager, stegt flæsk, vel nok af en bov, ville jeg meget gerne have det. Men hvor meget erindringsforskydning, der er med i spillet, er ikke nemt at afgøre. Men variation var der! Vi fik ikke så sjældent frikadeller, lavet af saltkød, og de smagte ganske dejligt, eller vi fik grønkål og derefter kogt flæsk, og det har jeg altid syntes, var en herreret. Var det kogt, kunne jeg godt lide flæsk, selv om det var fedt. Eller vi fik hvidkål, stuvede, med kogt flæsk, og det var lige så godt. Skete det så, at der blev kogt mere flæsk, end der blev brugt til middagen eller til pålæg, fik vi undertiden dagen efter flæsket stegt på panden i stedet for stegt flæsk, og det var et herligt bytte. Det skete også, at vi fik klar suppe, kogt på saltkød, vist nærmest fårekød, og vi fik da kødet som efterret som ved fersk suppe. Men til saltsuppe fik vi boller af sigtemel eller bygmel. Fik vi æbleskiver, var det dejligt, men vafler var dog endnu bedre; det rangerede på linie med rårmælksbudding. Stuvede bønner fik vi jævnligt i eftersommeren, ligeså grøn-ærter og gullerødder, tit med røget skinke til. I eftersommeren

Fig. 14. Min far fotograferet ca. 1890.

Fig. 15. Min far fotegraferet ca. 1900.

Fig. 16. Min mor fotograferet ca. 1896.

kunne det også ske, at vi kunne få æbleflæsk, hvis der var æbler, og det var dejligt, ligeså om vinteren kålrabi, stuvet og som regel med kogt flæsk, der bagefter var stegt på panden, til. Æggekage fik vi også af og til og ikke at forglemme gule ærter. De var også af egen avl. De må de første år, jeg husker, have været søet sammen med kornet, om de så senere er blevet taget fra, inden kornet blev høstet, véd jeg ikke, men først år efter har vi haft et stykke ærter, sået for sig selv. Men når det blev efterår med de lange aftner, skulle vi bælge og sortere disse ærter.Jeg syntes, det var dejligt, det foregik i køkkenetm og vi var alle med. De skulle sorteres godt, for der kunne godt være en del, der havde orm i, og de skulle være rene, når vi var færdige. Så kunne der være en enkelt sort ært imellem, men dem var vi ikke så tilbøjelige til at kassere, for det var så sjovt, når der var en sort imellem til middag.

Pandekager fik vi jævnligt, men de havde ikke min interesse. Men det kom måske for en del af, at de var bagt af bygmel og som følge deraf meget tørre, og bedre blev det ikke af, at vi altid til pandekagerne fik boghvede- eller bygvælling, og så, at vi fik sirup på pandekagerne. Den sammensætning kunne jeg ikke tage! Havde vi fået et drys sukker på vællingen, var det vel nok gået bedre, men det var sikkert derfor, vi fik den slags, fordi der ikke

skulle sukker til. Kærnemælksvælling, som jeg meget gerne ville have, fik vi ikke ret tit, måske fordi der skulle sukker i; der blev, så vidt jeg kan se, sparet derhjemme.

Som efterret fik vi ikke så tit grød, mere vælling. Om sommeren fik vi ret meget rabarbergrød, ikke kraftig; af farve var den helt grå, og så var den så stiv, at man næsten kunne gå på den med træsko! Når vi skulle have den tredie eller fjerde dag, vi fik kun skummet mælk til, så kunne det godt knibe lidt at få den ned. Jeg husker engang, vi skulle have rabarbergrød, men i stedet for at blive grå som sædvanligt, blev den helt sort. Af en fejltagelse var der kommet natron i i stedet for jævning eller sukker. Jeg syntes, det var sjovt med en helt sort grød. Men den blev selvfølgelig kasseret. Anden slags rødgrød gav det også en del af, når vi kom hen i syltetiden, men altid kun lavet af afkogen fra syltningen, og det var i første omgang taget godt med, så den var heller ikke for kraftig. Det kunne også ske, at vi til hverdag fik sødsuppe, men ikke samme slags som om søndagen, men dog dejligt, tit kogt på hele byggryn eller fine byggryn. Byg har vel nok været noget af det billigste. Men til hverdag var der aldrig svedsker eller rosiner i sødsuppen.

Om søndagen var kosten altid bedre, særlig da til middag. Ikke så sjældent fik vi hønsekødsuppe eller hanesteg, og det var dejligt, og det var vel

ikke så mærkeligt, for om sommeren var det det eneste ferske kød, vi fik. Og kyllingerne vlev udruget under høns, og alle kyllinger fik lov at leve; hanerne måtte så lade livet i årets løb. Derfor kunne der blive nogle stykker til slagtning. Til efterret fik vi tit om søndagen sødsuppe med sagogryn, svedsker og rosiner, eller gulbudding, der var en tak bedre; vi fik det vel ikke så tit.

Til eftermiddagskaffe fik vi til hverdag som regel et stykke hjemmebagt julekringle eller et stykke franskbrød. Bagefter fik vi, den første tid jeg husker, et stykke brunt sukker, kandis. Sådan et stykke holdt længe. Det var tit for store stykker, når vi fik det hjem, men dertil havde vi en speciel tang til at klippe det i stykker med. Senere fik vi et stykker skåret sukker i stedet. Om søndagen fik vi tit lagkage og småkager. Sådan en god gammeldags lagkage med glasur på.

Til aftensmad eller mellemmad var der rugbrød med pålæg, margarine eller svinefedt, slommefedt. Af pålæg var der ost. Det kom altid skåret på bordet. Næsten alt blev købt i brugsforeningen, men osten blev købt ved ostemanden, når han kom kørende rundt. Jeg husker endnu hans stemme: "Godaw, wil I ha wost i daw?" Der blev købt en hul rund ost ad gangen. Den kunne godt blive lidt tør til sidst, men det kunne bare ikke undgås. Så blev der endvidere næsten altid købt en "bærrewost", vist nok det samme som senere i

hvert fald hed "klosterost". Nærmest en smøreost og stærk. Af andet pålæg var der spegepølse eller røget skinke, som også kunne blive noget tør. Frikadeller, hvis der var tilovers fra middagen, saltkød og undertiden marmelade. Var der rester af kogt kød, var det dejligt som pålæg, egenlig kogt flæsk. Om søndagen var der tit et æg, kogt eller spejlet. Til et æg skulle jeg altid spise to rundtenommer rugbrød, men der må da have været engang, hvor jeg ikke kunne spise så meget.

I sommerhalvåret spiste vi mellemmad ved 4-4½ tiden. Da fik vi kaffe til maden. Kaffen dengang var ikke tilsat Richs, men cicorie, og ingen derhjemme brugte sukker. Om aftnen ved 8-9 tiden fik vi så det sidste måltid, næsten altid boghvedegrød, kogt på kærnemælk, det var en dejlig ret. Om vinteren, når vi fik mellemmad ved 6-6½ tiden, fik vi, så vidt jeg husker, ikke mere den dag.

Under første Verdenskrig blev det almindeligt at vi fik stuvede kartofler til mellemmad om vinteren, aldrig om sommeren, og kun under krigen. Det har vel nok været for at spare på fedtstoffet. Margarine kunne vi ikke få, det var i hvert fald meget sjældent. Så vi må have brugt smør. Jeg husker engang, jeg var til brugs i Gredstedbro Brugsforening, jeg var gående, det var inden jeg fik den første cykle, før jeg var 11 år. Da opdagede jeg, at de den dag havde margarine. Jeg skulle ikke høre om det, men

jeg husker, at jeg tænkte: "Det må du se at have noget med hjem af, så bliver mor glad!" Jeg fik virkelig en ti-punds bøtte. Den var tung at bære hjem, en tre-fire kilometer, men jeg pudsede min glorie, mens jeg slæbte den, og jo tungere den blev, jo mere blank blev glorien. Jeg kom hjem med den - og mor blev glad.

Om sommeren spiste vi alle måltider i køkkenet, da var vi kun i dagligstuen om søndagen; men om vinteren var vi i dagligstuen eftermiddag og aften. Når kaffen var lavet godt middag, fik ilden i komfuret lov at gå ud, og der blev tændt op i daligstuen; da spiste vi mellemmad i dagligstuen. Når vi så havde spist, legede vi børn, som oftest spillede et eller andet, og pigen fik tit lov at lege med os.

Også redskaberne, vi spiste med, var lidt anderledes end i dag. Far, bedstefar og bedstemor havde hver deres hornske; der var ikke to hornskeer, der var ens. Både form og farve var forskellig. Jeg husker tydeligt både formen, farverne og mønstret i dem. Mor, karl og pige og mine søstre havde ikke hornskeer. Men vi havde en hornske til, og jeg var ikke ret stor, før den blev min. Det har vel nok været stort at få en hornske som far og bedstefar! Jeg havde den i mange år, men den var ikke så køn som de andre. Knive og gafler havde vi også hver vores. Mors og fars knive udmærkede sig særlig ved, at de var helt anderledes skarpe end alle de andre.

Men de havde alle træskaft. Gaflerne var af metal, også skaftet. Særlig husker jeg bedstemors, hvor tænderne var slidt næsten helt op til skaftet.

Men der blev også sparet på tallerkener. Den første tid, jeg husker, spiste vi mange retter af fælles fad; ja, vi havde nu to fade, vi kunne ikke alle nå det ene. Men det var ikke helt gennemført, for grønkål fik vi i vor egen tallerken. Fik vi derimod stuvet hvidkål, rakte vi til fællesfadet, mens vi havde kartofler og flæsk på vor egen tallerken. Hvorfor? Ja, hvem véd det! Grøden måtte vi altid hente i fællesfadet og ligeså mælken eller saftevandet dertil, og så kunne der jo nok være ligesom en lille sti hen til hver plads, for selv om vi fik lært at skrabe skeen af på kanten af fadet!!!!, spildtes der dog tit en dråbe undervejs hjem - det blev til "mælkevejen!" Kartofler husker jeg også, at vi selv har pillet, så lå der en pæn stak kartoffelpil ved siden af tallerkenerne. Pillede vi ben, blev de også stablet der. Suppe husker jeg aldrig, vi har spist af fælles fad. Til mellemmad havde vi ikke tallerkener eller smørebrædt, men brugte bordet som sådan. Spiste vi i dagligstuen, havde vi voksdug på bordet. Af kopper havde vi også hver sin. Jeg husker ikke fra min barndom, at vi til hverdag har haft to par ens kopper på bordet, og så vidt jeg husker, var der i køkkenet aldrig underkopper.

På fødselsdage eller hvis der var noget ekstra-

ordinært fik vi chokolade, kogt på kogechokolade. Det kunne også ske, at vi børn fik en plade af det foræret, men det blev spist og ikke kogt! Jeg var meget slikmundet. Jeg husker godt, hvordan jeg i konfirmationsalderen, når jeg kom til brugs og havde penge, kunne købe en plade kogechokolade, og så derhjemme, hvis jeg var ude at pløje eller harve, kunne gnaske det i mig i løbet af ganske kort tid. Den trang til det søde holdt sig gennem mange år.

Brugs! Det var engang, jeg var gående til brugs, jeg må jo have haft lidt penge, for jeg købte en citron. Den så da så indbydende ud, og den var vel nok noget i retning af en appelsin. Jeg får den i lommen og kommer udenfor Gredstedbro, og skal så - her, hvor der ikke er nogen til at se til - have denne her citron pillet. Men jeg kunne ikke pille den. Det var da noget underligt noget. Men jeg får den da i stykker og får taget en god mundfuld af dens indhold. Men undskyld, hvad var det? det kom ud igen lige så hurtigt, som det kom ind og citronen langt over på marken. Nu var jeg så klog! Det var første og sidste gang, jeg købte sådan en for at nyde den privat. Det var næsten lige så godt som dengang derhjemme, hvor jeg gik i en af mors poser i spisekammeret i den formening, at det var flormelis, som mor brugte til glasur til lagkage, og det så viste sig at være salpeter, som vi brugte, når vi saltede kød. Men det fik mor at vide, for jeg skulle jo have stadset spyttet ud.

Fig. 17.

Her er jeg fotograferet sammen med mine søstre, ca. 1918, hvor jeg altså var 12 år gammel.

Klædedragten. Den var også lidt anderledes end nu. Skørterne gik bogstaveligt talt til gulvet. Mor havde som alle andre et kantbånd nederst på skørtet, der faktisk slæbte på gulvet. Og deres kjoler var højhalsede; jeg kan ikke huske nogensinde at have set mor i andet. Men deres lange skørter var ved mange lejligheder upraktiske. Men så tog de det yderste skørt af og kildede de andre op, så de kun nåede godt knæene, f.eks. ved storvask og deslige.

Bedstefars bukser var ikke syet på almindelig vis. Der var ingen gylp, men hele forstykket var til at knappe ned, som man ser det hos små drenge.

Vist praktisk nok. I hvert fald var herretøjet af hjemmegjort vadmel. Bedstefars jakker var lange. Hjemme havde han sjældent jakke på, og havde han det, var det en, der var syet om til kort jakke. Kravetøj brugte han heller ikke, men "mundklud", en til hverdag og en anden til søndags, men begge sorte. De blev bundet næsten som et halstørklæde, men højere op i halsen og ret stramt, og de skulle sidde på en ganske bestemt måde. Far derimod brugte den almindelige sorte stukne krave til hverdag og søndags, men skulle han til fest, brugte han stiv flip, ikke knækflip, sort sløjfe og bowlerhat. Det var vist mest fyndoerne, der brugte det. Alle mine onkler på Fyn havde det, mens dem i Jylland ikke havde det. Bedstefar brugte kasket. Bedstemor brugte "skulderklud", et ret stort strikket trekantet tørklæde med snore i de to ender. Den blev lagt over skuldrene, og den ene trekant hang ned ad ryggen, og med snorene blev den så bundet om livet. Til hverdag havde bedstemor et tørklæde om hovedet, til mere højtidelige lejligheder den smukke sorte kappe, som var så pyntelig.

Og strømper, hoser, var lange og hjemmestrikkede over hele linien. Mors og bedstemors var dog af tyndere garn end vores. Mine søstre havde strømper med mange slags mønstre i. Bedstefar havde strømper af blånisteret garn, hvorfor véd jeg ikke, ellers var strømperne altid sorte eller grå. Bedstefar brugte

også hosebånd. Det er den eneste, jeg har set bruge det. Sådant et bånd var vævet, næsten en meter lang og et par centimeter bred. Så længe jeg havde livstykke, havde jeg elastikbånd fra hoserne og derop. Da jeg kom af med livstykket, havde jeg en elastikring af ret bredt elastik om hoserne over knæet. Far brugte altid sokker, og de sad uden holdere af nogen art. Det har vel også været hans fynske arv, der slog igennem.

Som strømperne var hjemmestrikket, var alt undertøjet det også, så nær som skjorten. Den var hvid. Senere da jeg blev konfirmeret, fik jeg blå-hvid stribede skjorter. Bedstefar brugte også blå-hvid stribe, hvorimod jeg aldrig har set far i andet end hvide skjorter.

Jeg husker ikke mit hverdagstøj fra de første barneår. Men stadstøjet var blåt matronstøj med sløjfe og en hvid krave med dannebrogsflag, og en lille frakke, også blå med blanke ankerknapper. Jeg har vel været 9-10 år, da jeg fik syet en bluse og et par benklæder, selvfølgelig korte, syet hos Niels Skrædder i Ribe, en søn af "e gammel post". Blusen var syet med matrosbluse og med krave og sløjfe og elastik i livet, så den virkelig sad som en bluse. Det var ret mørkt og hjemmegjort stof, men det gjorde ingen skår i glæden. Det var værre, at det var ret stift og groft stof, det generede mig tit i hal-

sen. Det kunne jeg ikke godt have, men det var stærkt, og til sidst brugte jeg det som skoletøj.

Og så brugte vi stumphoser (i litteraturen kaldet "stunthoser".) Det var dog kun mens vi havde korte bukser, vi brugte dem. Skaftet var som på almindelige hoser, men der var ingen bund i foden, og ovenpå foden var det strikket ud i en spids til tæerne, hvor spidsen endte i en strop, der var flettet af garn og blev sat på tå nummer to. Under fodballen var der en ret bred læderstrop til at holde dem nede med. Jeg husker ikke, at vi har brugt dem i forsommeren som overgang til at løbe med bare ben, det var altid i efteråret, når det begyndte at blive koldt. Da var de dejlige. Men i stubmarkerne, hvor vi tit skulle igennem i eftersommeren, var de ikke bedre end de bare ben. Da var det tit, at kanten af foden var revet og stukket til blods. Men de læderstropper under stumphoserne var nu heller ikke altid rare og sukyldige. De blev jo efterhånden meget stive af ustandseligt at være skiftevis våde og tørre, og så skete det, at stroppen gik i stykker, og det var som regel ikke helt oppe ved hosen, og den stive strop, som nu havde en takket og ujævn kant, kom stadig ind under foden, når man gik eller løb, og det var ikke til at holde ud, og mange gange har jeg taget min kniv frem og skåret stroppen helt af, så var der ro. Om sommeren havde jeg som regel lærredsbukser, om vinteren var buskerne af uldstof. Når vi om sommeren

begyndte med bare ben, kunne der godt være en overgang, hvor bukserne, der nåede knæet, kunne nage bag knæet, men det gik over igen, og så var de korte bukser dejlige.

Fodtøjet var til hverdag træsko, til pænt støvler. Inden døre brugte vi kludesko, tøjsko, som vi fik syet i Vilslev hos Trine af Niels Garners, der var Gerdas farmor. Hvor har hun syet mange par sko til os, og de var gode og pæne. De blev syet af tøjrester, som vi selv leverede. De var også stærke.

Mor og far var godt klar over, hvor meget det betød, at de havde gode karle og piger, fordi de jo fik en meget stor betydning for og indflydelse på os børn. Og de havde næsten også altid gode tjenestefolk, som faktisk blev regnet til familien.

Jeg husker godt de første cigaretter, jeg rød; dem fik jeg af vor karl. Cigaretter var ikke så dyre dengang, lo øre for en pakke Motor med 8 stk. i, og så var der endda en kupon i hver pakke, og når man havde lo af dem, fik man en pakke gratis. Reklamens magt har altså været kendt også dengang. Men endnu midt i tyverne, vel helt til 193o, kostede en pakke Flag dog kun 25 øre.

Far må på en eller anden måde være blevet klar over, at jeg røg, for jeg husker, han sagde til karlen, at han ikke måtte give mig cigaretter; derimod husker jeg ikke, at far sagde noget som helst til mig derom. Men jeg fik ikke flere cigaretter. Nå, så

måtte jeg jo selv tage affære. Det var en søndag eftermiddag. Mor og far må ikke have været hjemme, for så kunne jeg ikke have gennemført mit forehavende. Jeg fik fat i en af fars lange piber, fik den stoppet og tændstikker med ud om bag laden. Der fik jeg mig så en rigtig lang pibe tobak. Jeg må have fået piben hængt på plads igen, men så gik jeg også på hovedet i seng inde hos bedstefar og bedstemor. Om jeg var syg? Ja, det var jeg, og det varede heller ikke længe, inden jeg leverede synligt bevis derpå. Om bedstefar og bedstemor ikke har anet, hvad jeg fejlede, eller de bare tav, véd jeg ikke, men jeg hsuker, at de sagde, at det nok bare var, fordi jeg havde spist for meget til middag, og den forklaring syntes jeg var glimrende; den kunne jeg ikke selv have fundet på, for sådan plejede jeg aldrig at få det, når jeg havde spist.

Vi børn havde altid et godt forhold til karl og pige. Jeg husker kun een karl og een pige, som vi næsten intet havde med at gøre. Børn har måske været deres væsen imod. Bortset fra disse to var vi altid glade for dem.

DYRENE

På en landejendom er det naturligt, at børnene får en del at gøre med dyrene. Og lige så naturligt er det, at man i de første barneår får mest med de mindre dyr og mindre med de større dyr at gøre. Hestene havde vi ikke noget med at gøre som små, bortset fra at komme godt udenom bag benene på dem, for selv om det var rolige og solide heste, kunne de godt - uden at ville sparke - tjatte bagud med et ben. Vi havde en følhoppe og et føl derhjemme - altid. Hoppen var solid og god nok, men havde den føl, kunne vi aldrig komme til den eller føllet, så var den arrig og mistroisk. Men når føllet var så gammelt, at det kunne være alene i båsen, mens hoppen var ude at arbejde, en tur, så kunne vi komme ind og lege med føllet, og hvor ville sådant et føl gerne have selskab. Og når det kom på græs, kom føllet altid løbende hen til os for at lege, og nu gjorde det ikke hoppen noget.

Senere fik jeg mere at gøre med hestene. Så skulle de hentes hjem fra marken eller bringes ud, og så ville jeg jo gerne op at ride, men det kneb, for hestene var store. Så gjaldt det om at finde et led eller noget andet egnet at kravle op på, og så derfra over på hesteryggen. Da jeg var i tolv-års alderen fik jeg også så småt lov at arbejde i marken

med hestene, med skrælpløjning og harvning, og da jeg var stor karl. Jeg skulle trænes og forberedes, så jeg kunne være enekarl, når jeg blev konfirmeret. Og det blev jeg.

Køerne fik vi egentlig mere med at gøre også som små. Vi legede tit i stald og lade, men det var altid i kostalden, ikke hestestalden. Og om vinteren, når køerne og kreaturerne var på stald, indgik de næsten i legen, og dem kunne vi går foran i fodergangen og snakke med, og de fleste af dem ville gerne, at vi snakkede med dem. Særlig var det dog kalvene. Det var næsten altid sådan, at vi havde vor yndlingsko. Særlig husker jeg fra min første barndom koen "Blomm". Den blev solgt en fastelavnsmandag på et marked i Ribe. Far og karlen skulle ud med den, og jeg fik lov at komme med. Manden, den blev solgt til, vel nok Ebbe Lauridsen fra Farup, som far handlede mest med, bød os middag på Postgården i Ribe, hvor vi fik grønlangkål. Det var jeg meget imponeret over. Der var mange mennesker, men den eneste fremmede, jeg husker, er Ebbe Lauridsen. Jeg fik også den dag en lille stok, vist også af Ebbe, han var en børneven.

Den første tid, jeg hukser, stod køerne altid tøjret. Så skulle jeg jo hjælpe med at få dem ud og ind. De skulle kobles, både når de skulle ud og ind. Jeg var ikke så gammel, inden jeg selv skulle klare det. Og det kunne jo nok ske, at de trådte en over tærne, når de skulle kobles eller bindes på stalden,

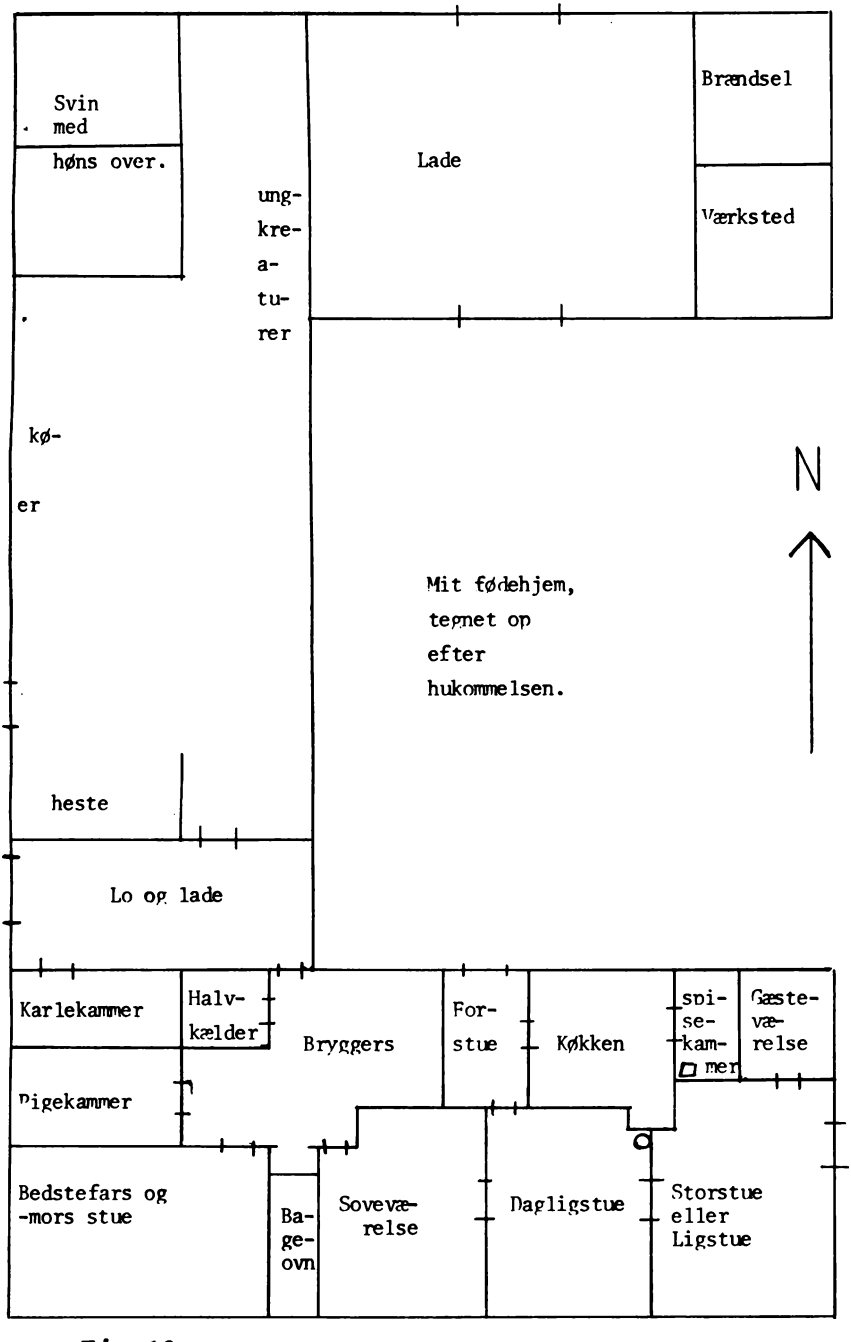
Svin med høns over.
ung-kre-a-tu-rer
Lade
Brændsel
Værksted
kø-er
N
Mit fødehjem, tegnet op efter hukommelsen.
heste
Lo og lade
Karlekammer
Halv-kælder
Bryggers
For-stue
Køkken
spi-se-kam-mer
Gæste-væ-relse
Pigekammer
Bedstefars og -mors stue
Ba-ge-ovn
Sovevæ-relse
Dagligstue
Storstue eller Ligstue

Fig. 18.

eller at de - hvis de viftede efter fluer med hovedet - kom til at ramme mig lidt rigelig hårdt. Men det var nu ikke det værste. Meget værre var det, om det blev "besevejr", og de bissede. Da var den ikke morsom! Når det var rigtig varmt, kom bremserne, og var der så een, der begyndte at løbe, så varede det ikke længe, inden de alle løb. Så var det, som pokker tog ved dem, og hvor kunne de så drille. Den ene rykkede stagen op, den anden rykkede tøjret i stykker. Og i korn og roer måtte de ikke komme, men det gav de en god dag og løb, hvorhen de ville. Det kunne nok blive sådan, at vi måtte have dem ind alle midt på eftermiddagen. Vi kunne simpelthen ikke holde styr på dem på anden måde. De løsgående ungkreaturer var det lettere med. De kunne da bevæge sig så meget, de ville i indhegningen. Senere, da vi også fik køerne til at gå løse, var det meget lettere. Krattet lå lige midt i den jord, der lå omkring ejendommen derhjemme, og lige meget, hvor køernes indhegning var, havde de altid krattet med. Og det var et dejligt sted at søge hen for dem, når det var varmt, og der var så mange krogede grene, der egnede sig fortrinligt til at gnubbe bremserne af på. Køerne kom ind om middagen for at blive malket, og så stod de inde et par timer, hvorefter de så var ude igen til aften. De var altid inde om natten.

Vi havde en hel del eng derhjemme. Noget, vi kaldte Fælleden. I noget af den blev der græsset ungkrea-

turer; efter høst i det hele, ligeså mosen. Et stykke marskeng havde vi også i Tanderup Enge. Også det blev slået først og så græsset bagefter.

En tyr hørte som regel med til besætningen, og den blev gerne stor og fuldvoksen, inden den blev solgt. Sådant et dyr var ikke egentlig legetøj, de var ikke afhornede og var altid korthorns, der havde ret store horn. Men de havde altid ring i næsen. Et par år før jeg blev konfirmeret, havde vi sådan en stor lysbroget tyr, der var, å, "så tålle". Den stod på stald både sommer og vinter. Den var jeg tit oppe at snakke med i dens stald, det var den så glad for, og jeg ikke mindre, så vi kendte hinanden godt. Jeg måtte egentlig ikke trække den ud, men - da jeg var 13-14 år, fik jeg lov dertil. En voksen kunne vel egentlig have udrettet lige så lidt, om den var blevet olm. Men der var vist ingen, der kendte den bedre end jeg.

De mindre kalve stod altid tøjret nær gården og skulle så flyttes, og om middagen skulle de vandes. De var også inde om natten, så der var nok at gøre, også for en mindre dreng. Dertil kom, at kreaturerne, der gik i Fælleden, en kilometer til halvanden hjemmefra, skulle vi "slå vand op" til i hvert fald en gang om dagen. Det gav traveture, senere cykleture. Men jeg blev også sat til, men aldrig over evne.

Fårene gav også til tider meget arbejde, underti-

den strengt. Om vinteren gik de altid løse, så da var der kun at give dem noget hø, hvis der var sne, så de ikke selv kunne finde føden. Men om sommeren stod de tøjret på den vestlige del af marken derhjemme, hvor der ikke gorede ret meget græs, og det, der var, var noget tørt noget. Senere, da det blev merglet, groede det godt nok.

Når tiden nærmede sig, at fårene skulle have lam, kom de hjem. I laden et sted blev der så lavet en stor fold til dem, og der afventede de den glædelige begivenhed. Var det godt vejr, var de udenfor om dagen, men inde om natten. Det var en spændende tid.

Vi havde ikke så mange får, en 10-12 stykker, og vi kendte dem godt og havde navn til dem alle, det kunne være efter farve eller andre egenskaber hos dem. Nu var det spændende, hvor mange og hvor kønne lam, de ville få, for får og lam er absolut ikke lige kønne alle; og om de ville leve. Det skete ikke så sjældent, at der var lam, der døde. Hvor har jeg tit løbet ud i laden for at se til et sygt lam, om det dog ikke var bedre med det, og hvor ønskede jeg, at det måtte blive rask og leve, at det kunne komme med de andre ud at springe. Det ønske blev ikke altid opfyldt.

Den første tid efter at fårene havde fået lam - de stod tøjret - skulle de ind om natten. Det gav også arbejde. Fårene stod tøjret to og to. Havde de så fået tøjret i stykker, kunne det være vanskeligt at

fange dem igen, de lod sig langt fra altid fange godvilligt, og jeg har mange gange løbet et får træt, men det var ikke noget rart arbejde, for jeg var selv mindst lige så træt. Det var heller ikke rart, om de havde fået tøjret filtret sammen, og da særlig ikke, om det var sket i tørvejr, og det så derefter gav regn, så var det næsten ikke til at få op igen. Og skulle man så have tøjret af det ene og holde det mellem benene, mens man fik tøjret redt ud, og det andet stadig trak i tøjret, kunne det nok give gråd. Men det skulle gøres! Fårene måtte som køerne ikke gå i korn eller roer og ødelægge det, men de kunne også selv blive syge deraf, de var nemlig ikke vant til så kraftig kost.

Vi havde en del boghvede derhjemme, og det værste var, om får eller lam gik i den i den tid, den blomstrede, for det kunne de ikke tåle, så blev de ligefrem tossede. Der må have været et stof i, som påvirkede hjernen. Kom et stort lam i boghveden og havde ædt en del deraf, inden vi opdagede det, var der ikke andet at gøre end at slagte det.

Det var også et ret stort arbejde, når fårene om sommeren skulle vakses og klippes. Så måtte den store balje ud igen på gårdspladsen. Deri blev de vasket i sæbevand. Men selv om vi var mange til at holde benene på dem, skulle det nok lykkes dem at få sparket, så vandet stod langt omkring. Og når de kom op af baljen og blev skyllet, hvor kunne de så

ryste sig, så der stod en styrtregn langt omkring.

De blev så sat på græs derhjemme i nærheden et par dage, til de var blevet tørre. Så skulle de klippes. Det skete med håndkraft og med en saks, der kun brugtes hertil. Men mens de blev klippet, var de bundet på benene. Jeg har aldrig klippet, kun prøvet det, man skulle passe på ikke at stikke dem. Men det kunne nok ske, at man opdagede en tæge, der havde boret sing ind under huden på dem. Den blev så fjernet. Hvor så de nyklippede får sjove ud med alle de takker, lammeskyer, og jeg forstår godt, at lammene havde svært ved at finde deres respektive mødre.

Men lammene blev solgt, de fleste af dem, og det var altid Ebbe Lauridsen, der købte dem; mens han levede. Hvad lam og kreaturer angår handlede far så at sige kun med ham. Når lammene i eftersommeren skulle leveres, til Gredstedbro, var jeg selvskrevet til at være med. Og sikke et spektakel på stationen af brægende lam og får, for kørte vi ikke lammene derned, havde vi moderfårene med for lammenes skyld, de var ikke vant til tøjr. Der samledes mange, for de skulle transporteres bort i jernbanevogne. Trods det, at lammene blev solgt, var det noget af en festdag. Og Ebbe var en rar mand, altid havde han en ti-øre til os, som vi så måtte købe bolcher for i brugsforeningen, eller vi måtte gå ind på kroen og

købe en sodavand på hans regning. Det var stort at måtte gå ind og forlange en sodavand og sidde der og drikke den. Min ældste søster og jeg har flere gange alene leveret lam til Gredstedbro station til Ebbe.

Det var rart, når Ebbe kom enten det så var for at købe lam eller græsstude. Han var en børneven. Han var en ældre mand, ugift, og han kom gående. Og han var en reel handelsmand, måske derfor, at han aldrig blev rig ved handelen. Han døde som en fattig mand. Men han havde glædet mange børn.

LANDMANDSLIV

Vi var selvforsynende med brændsel, så derfor havde vi noget arbejde med at sørge for det. Vi brugte to slags fyringsmaterialer: klyn og tørv. Vi havde et lille stykke mose, der lå ukultiveret hen. Der var ikke ret tykt lag mosejord, så det tog et godt stykke hvert år. At få klynene strøget stod Jørgen Gunner altid for. Der blev lagt brædder ud som bund og så rejst brædder på højkant ved siderne, så det dannede som en mægtig sandkasse. Der blev tørvejorden kastet op i, og så blev der hældt vand på. To stude havde Jørgen Gunner altid i mosen i den tid. De blev så trukket op i "sandkassen" og trukket rundt deri, til der blev dannet en slags jævn grød. Det skete om formiddagen. Om eftermiddagen skulle klynene så køres ud, det skete med håndkraft. Dertil havde Jørgen Gunner en ret stor, flad trillegør, hvorpå der blev lagt en form med rubrikker af klynenes størrelse. De skulle så vippes af på Engen, og så kunne formen løftes op, og klynene lå i den størrelse, de skulle have. Det har sikkert været ret vanskeligt. Jeg har tit været i mosen med Jørgen Gunner, men jeg har aldrig prøvet at vælte en trillebørfuld af. Så skulle klynene ligge og tørre et stykke tid, derefter skulle de ringles, sættes i stakke, der gik

Fig. 19. Mig - fotograferet i 1922 eller i 1923.

op i en spids og var hule indvendig, så det kunne trække igennem dem. Så skulle de køres hjem, og det kunne også nok give vanskeligheder, for det blæste næsten altid, og så hvirvlede det med støv, så det tit var slemt for øjnene.

Så skulle der skæres tørv, vist kaldet "flover" på jydsk. Det foregik på heden. Der måtte ikke være for lang lyng, nok lidt og så lav. De blev skåret i nøjagtig samme bredde allesammen, og de måtte ikke være ret tykke, for nedenunder var der kun den grå sand. Når de havde ligget en tid, skulle de sættes op. De blev sat i rækker med to rækker tørv i hver. Den, man tog med venstre hånd, blev sat med den brede side nedad; den med højre hånd blev rejst på høj-

kant, så de hvilede mod hinanden.

Efterhånden blev der plantet fyr, hvor der var gravet tørv, og selv om det var det bare, grå sand, groede de alligevel, selv om det gik småt. I ældre tid brugte man at slå lyng til kreaturfoder; jeg kan kun huske een gang, vi har gjort det - det var i 1921, da høsten var meget dårlig.

Et kapitel for sig er høsten, først høhøsten, "e slet", dernæst kronhøsten. Hø var der meget at bjerge af. Det første var agerhøet, kløverhøet. Der kunne være år, hvor der ikke var meget af det, for kreaturer og heste skulle jo også mættes. Men det skulle først stå i stakke et stykke tid, før det kunne køres ind. Da var høet i Fælleden og mosen lettere at have med at gøre, for så snart det var vejret godt og revet sammen, kunne det køres ind og afbrænde inde, ligesom marskhøet. Det meste af Fælleden blev slået, kun lidt græsset af. Mosen lå ukultiveret hen, så det var noget helt andet græs, såkaldt "katskæg", der var noget skab at stille på vognen, når det skulle køres hjem.

Marsken begyndte de som regel først at slå omkring juli. Marsken blev dengang overrislet, og så skulle det have tid at virke. Til Fælleden og mosen var der $1\frac{1}{2}$ - 2 kilometre, men til marsken i Tanderup Enge var der lo-12 km - det var helt anderledes markvej. Der var 8 tønder land i Tanderup Enge. Da far overtog gården, havde de kun halvdelen af Tanderup Enge og så et stykke såkaldt "søjklindt", det var udenfor diget,

eller rettere: udenfor, hvor diget blev bygget. Det var far så heldigt at få solgt og så få de 8 tdr. land i Tanderup i stedet.

På grund af den lange vej, blev de i mine første barneår deroppe om natten, når de skulle slå græsset, og så havde de madvarer med til flere dage, for det blev slået med le denang. Maden blev fragtet i en kiste, ikke ret bred forneden, men meget bredere foroven, så den passede ned i en kassevogn på tværs.

Der kunne være mange gode sager i, og der var det: grød af forskellig slags, brød, smør og pålæg af mange slags, og så drikkevarer: mælk i flasker, andre drikkevarer i store skæggemænd; de blev gravet lidt ned i en grøft med vand og så lagt noget over til skygge, så holdt det sig frisk og køligt.

Jeg har ikke været med oppe at slå med le, men jeg har været med oppe at rive med hånden. Der var vi undertiden mange, og så de mindste og svageste først, for da var der ikke så meget at rive med. Men det varede nu ikke så længe, inden vi fik både slåmaskine og hesterive, det var en stor lettelse.

Når vi så havde fået høet revet sammen i tykke strimler, så skulle det tømmes sammen i store stakke. Dertil brugte vi, den første tid, jeg kan huske, læstræet, senere fik var lavet et rigtigt tømmertræ med bøjler i begge ender, deri blev der så bundet et meget langt reb, svøberebet, der blev brugt til at svøbe om læsset, når der var læstræ på, og det var godt

strammet til, for at der ikke skulle spildes noget, for der var alng vej hjem at køre, og vejen var ikke lige god overalt. Når tømmestokken havde fået godt fat, så fik vi børn tit lov til at køre med, det var sjovt. Det kunne blive en vældig stak, men så kunne det ske, at tømmen gled oven over hø og os med, og så måtte vi tilbage og have fat igen. Der skete aldrig noget derved, høet tog af for stangen. Der skulle samles i stakke, så der var et eller to læs i hver stak, og så skulle de stakkes op, så de kunne stå imod regnen, hvis den kom, for når der kørtes hø hjem, skulle det være sådan, at vi kunne holde på et sted og få læsset, så hestene kunne få fri, mens vi læssede. Straks vi havde revet, tog vi hø med hjem. Det kunne tåle at sættes i lade med det samme og afbræmme der.

Når vi var med i engenen, som vi kaldte det, skete det, at vi fik lov til at gå op til diget; der var ikke så langt, og jeg kan lige huske, at det blev bygget færdigt. Det var en lille ekstra udflugt.

Både når vi skulle rive og køre hø, kunne vejret om morgenen se ud til at blive regnvejr, men det var ærgerligt at spilde en hel dag, hvis det skulle klare op, og vi tog af sted, undertiden klarede det også op, men det kunne også blive regn, så vi måtte vende hjem med uforrettet sag. Men vi har altid fået

høet hjem, det var jo den væsentlige del af foderet. Det var langt fra altid, at jeg kom med, for der kreaturer derhjemme, som skulle passes. Det var tit den tid, da de bissede, bremserne var glade for sommeren. Dengang kom køerne ind om middagen og blev malket, og det skete, at de måtte blive inde længere end sædvanligt, for vi kunne ikke styre dem ude.

Men det satte også sit præg på andre ting derhjemme. Vi fik, mens de var i engene at slå og rive, frokost, mellemmad, om middagen og så middagsmad om aftenen - og det var noget ud over det almindelige, havd jeg var meget godt tilfreds med.

Så kom kornhøsten derefter, og den var i og for sig nemmere, for al marken lå omkring gården, og i min barndom var der ikke noget af heden opdyrket. Det varede imidlertid ikke så mange år, før de dyrkede et stykke hede op, men det blev lagt ud med græs og i mange år græsset sammen med noget af Fælleden.

Den første tid, jeg husker, blev altså alt kornet høstet med le. Her havde vi Jørgen Gunner og hans kone til hjælp.

Det så sjovt ud, når de havde deres høstærmer og flagermushatten på. Det var en fryd at høre leen skære gennem kornet, for ikke at tale om lyden, når leerne blev strøget, og om aftenen blev leen haret, det gjorde den meget skarpere end at slibe den. Det skete med en hammer ned mod en jernbolt, der var sat fast i en træklods. Jeg har også prøvet det, men

god dertil blev jeg aldrig, vel også fordi vi senere kun brugte le til grøftekanterne og til at høste kornet for med.

Så skulle kornet skokkes. Det blev gjort meget nøjagtigt med 12 neg i hver skok, og så skulle der fem skokke til en trave. Det var spændende at se, hvor mange traver vi høstede, men der kunne godt være forskel på negene.

Før vi fik stald og lade bygget i 1913, skulle der også sættes korn på stuehusets loft. Det blev sat ind gennem et trekantet vindue over hoveddøren, og der kunne en dreng, selv om han ikke var så stor, hjælpe med til at slæbe negene hen til faget, hvor de skulle sidde. Der var stenbro i gårdspladsen, og når det var rug, vi kørte ind, blev der bredt lagener nedenunder, for at vi kunne samle det op, der blev spildt ned på brostenene. Det var respekt for brødet, for rugen blev brugt til brød. Efter 1913 blev der ikke sat korn på stuehusloftet, kun i tærsket og renset tilstand.

Der var to kørebaner gennem laden. Den nærmest stalden blev brugt til hø, som blev sat ind over standen og her blev som regel fyldt med hø. I den anden kørebane blev så kornet sat, så der var en bane fri gennem hele laden. Det var højt at få kornet op, men jeg kunne lide at hjælpe. Det kunne ikke blive ved med at gå på den måde, så derfor købte far en høstmaskine, en såkaldt aflægger med fire vin-

ger, egentlig en infam maskine. Den lagde negene ud, så hestene ikke skulle gå i dem i næste omgang. Det vil sige, at de kunne høste, til hele marken var høstet, og var vi så kun et par stykker til at binde op, kunne vi jo ikke nær følge med, og så kunne en hel mark ligge høstet og skulle så bindes op bagefter, og så havde den maskine en tilbøjelighed til at gøre negene så lange, at de snart ikke var til at samle. Bagefter skulle kornet skokkes. Den første tid, jeg husker, blev stubmarkerne også revet med håndkraft, ikke med små river, men med en ret lang trærive med jerntænder, og trukket af en mand i en rem over skuldrene. Men da vi fik rivemaskine, måtte en hest holde for. Det var ikke, fordi det gav så meget, men lidt var der altid, og alt blev taget med.

I min barndom havde vi ikke så mange roer, og de var små, men i 1912 gik der en mergelbane over vores mark. Der var mange, der fik derfra - og vi fik al marken derhjemme merglet ved den lejlighed. Jeg husker, at der blev sagt: "Giv det ikke for meget, så véd I aldrig, hvor jorden er." Sådan gik det en nabo, Peter Kjær, når det blæste, føg hans mark altid. Men efterhånden hjalp det på jorden, dertil kom, at der kom flere kreaturer på stald, så det gav mere staldgødning, og så begyndte men vel også at bruge kunstgødning.

Den første tid, jeg husker, blev alt kornet tærsket med plejl, først i den gamle lo, siden i den

den nye lade, hvor der kunne ligge mange flere ned. Jeg kan sådan lige huske, at far i den gamle lo har brugt kasteskovlen til at rense kornet med, men ellers blev det renset med en maskine, bedstefar havde lavet. Den var god nok, men den var så forbistret sejg at trække.

Da jeg var en 10-11 år, fik vi vindmølle derhjemme, og det ville jo sige kraft til både tærskemaskine, kværn og hakkelsesmaskine. Desværre købte far en brugt, klodset tærskemaskine, som ikke rensede kornet, så vi måtte stadig rense det med håndkraft. Det varede dog ikke så længe, før vi fik den gamle rensemaskine omsat med en ny og lettere - men alligevel!

Tilbage til møllen. Hvor var det spændende. Det var møllebygger Torsted, Gørding, der leverede den. Det første, der skete, var, at de kom og støbte fundamenterne, men de skulle holde til noget. Torsted selv kom på motorcykle, det var ikke noget, vi så hver dag. Jeg husker, at han satte den lige udenfor køkkenvinduerne, og det blæste og regnede, så cyklen væltede. Jeg tænkte, om han mon kunne køre på den. - Det har han åbenbart kunnet.

Da fundamenterne var godt tørre, ankom svendene 2-3 i tallet, og de boede hos os, mens det stod på, og jeg husker tydeligt, hvordan hele nabolaget blev kaldt sammen, da kransen og vingerne skulle hejses på plads. Det var fest at se svendene stå deroppe og

Fig. 2o. Ovringgård fotograferet ca. 1925 med møllen i baggrunden.

dirigere og skrue på plads. De arbejdede både i træ og jern, lavede tandhjul med trætænder, træskiver med en kile ned i, og de meget store kværnsten blev lagt på plads. Nu havde de fire af Hedegårds 6 gårde vindmølle.

Lidt syd-sydvest for gården derhjemme lå "æ Kjølhus", der blev brugt til maltforbedring til ølbrygning. Det lå halvt inde på vores grund, men har nok været fælles for alle i Hedegård. Det var en firkantet stenbygning med stråtag, som det ses af mor-

bror Thomsens maleri, fig. 1. Mod syd, altså fra "Kølvejen" var der en dør, en halvdør ind i kølhuset, der var så en gang hen med østsiden. Midt for gangen var der en muret "gris", hvori der blev fyret. Grisen var muret, så den var bredest for neden og smallest for oven. Der var huller i grisen ud til begge sider, så røgen kunne trække ud til begge sider. Lidt oven over grisen blev der så lagt brædder, hvori der var boret en masse små huller, så små, at byggen ikke kunne løbe igennem. Derpå blev den opblødte og spirede byg lagt til tørring. Der skulle fyres med frisk brænde. så der kom røg med op gennem byggen, måske for at give det en vis aroma.

Vi lavede også øl det, men enkelthederne derved husker jeg ikke, kun at bryggerset var eet stort damt. Så var kølhusets saga sådan set endt, men det stod en del år endnu. Jeg husker såmænd endnu, at morbror Thomsen malede det, mens han stod i Anton Sørensens roer, og bedstefar lå på hug udenfor og huggede brænde.

Vi levede sundt derhjemme, men der blev brugt af egne produkter, hvad der kunne bruges, sådan har vi fået boghvede sendt hen og få afskallet. Der kunne jo nok være enkelte sorte flager i, men det gjorde ikke noget.

Under første Verdenskrig lavede vi også kartoffelmel. Vi lånte en slags tromle til at rive dem med,

det skete ned i et stort kar. Det var ret ensformigt arbejde, og når vi så havde fået revet så meget, så vi syntes, der var nok, skulle det stå et stykke tid, så sank melet til bunds, og affaldet blev ovenpå. Når det så var blevet fjernet, blev der hældt vand på, og så skulle det røres rundt og så igen stå, til melet var sunket til bunds, sådan blev man ved nogle gange, til det var fint hvidt. Så skulle det tørres. Jeg husker, at det blev skåret i firkanter og lagt ud i solen til tørre. Når det så var helt tørt, blev det rullet med kagerullen; det blev rullet godt, og så måtte temsen i gang igen, og det, der kom derigennem var fint kartoffelmel. Men der blev altid nogle gryn tilbage - og det blev brugt til sagomel, som man vist ikke kunne få under krigen, og har vel heller ikke kunnet få det siden.

Jeg husker også en gang, vi lavede sæbe; det har nok også været under krigen. Hvordan det gik til, husker jeg ikke, kun at det blev kogt i gruekedlen, og at det kun blev brugt til vask.

Den 15. juni 19o4, Valdemarsdag, var der fest i Hedegård, idet både mor og far, mors søster, moster Maren og onkel Niels Peter Nissen, den dag blev gift. Moster Maren kom til at bo i Villebøl, Kalvslund sogn. Der var vi tit på besøg, i den første tid, jeg husker, kørende i hestevogn for det

meste ud over heden til Hvidebro og så med landevejen til Villebøl. Om aftenen, når vi kørte hjem, var det altid spændende, for så længe, vi kørte på landevejen ved Hvidebro, og kom ind på heden, hvor der kun var sandspor, holdt den knitren og knasen op. Jeg husker, at vi kunne blive vågen derved, men vi kunne også falde i søvn derved.

Som dreng var jeg flere gange i Villebøl på ferie nogle dage, ligesom Kirstine var hos os på ferie. Jeg husker ikke, at Johannes har været med på ferie, ligesom jeg heller ikke husker, at moster Sines børn har været på ferie, men det har de nok været. - Morbro Thomsens børn husker jeg tydeligt, at de har været derhjemme på ferie, men det er mest i tiden efter, at jeg er blevet konfirmeret, da de var så meget yngre.

Da jeg var 9-lo år, var jeg selv gående derhen et par gange; det var en ret lang travetur, men det gjorde ikke så meget. Jeg var også et par gange gående til Ribe at se til mor på sygehuset. Det har været på omtrent samme tid. Jeg husker også lige et øjebliksbillede fra morbro Kristen Hansens bryllup. Vi sad en masse mennesker sammen og fik suppe, det er det eneste, jeg husker. Man har fortalt mig, at jeg midt i præstens tale sagde højt: "Er han ikke snart fædrig?"

Moster Sine husker jeg udmærket som ugift, men jeg husker intet om hendes bryllup, hvilket tyder

Vaccinations-Attest.

No. 683 1839

Daß Morten Christensen

aus Hedegaard

alt 9 Jahr den 14ten July im Jahr 1839 vaccinirt

sey, und die ächten Schutzblattern regelmäßig überstanden habe,

bezeuge ich hiedurch.

Vaderslebende 21ten July 1839

Koekoppe-Indpodnings-Attest.

Karen Hansen

fød i Kjærbol og boende i Kjærbøl, 1 Aar gammel, er af mig underskrevne, Aar 1845 den 18de Juni indpodet med Koekopper. Ved nøiagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Koekopper: de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Vædske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Kreds; hvilket herved, paa Ære og Samvittighed, bevidnes af

Ribe den 1ste August Aar 1845.

Egmundsen
Distriktslægen

Fig. 21 og 22. Koppe-vacinationsattest for bedstemor og bedstefar.

på. at jeg ikke har været med. Så vidt jeg husker blev Mette, moster Sine og onkel Viggos ældste barn, døbt den dag, 1. Verdenskrig brød ud. Var det ikke en søndag, saa har det været den nærmestliggende søndag. Selv om jeg ikke kan huske, at der blev talt om krig, er der nok blevet det alligevel.

Vi var også af og til hos moster Sine. Jeg husker særlig, at de havde nogle dejlige mirabeller, og jeg har været heldig at være dér, når de var modne - så var det med at samle op og spise. Jeg husker også, at vi flere gange har fået en stor kurv Grev Moltkepærer med hjem, og det har været noget, vi kunne lide.

MorbrorThomsens bryllup husker jeg tydeligt; der var vi alle med, også bedstefar og bedstemor, og jeg husker, at karlen hentede os i Gredstedbro, ikke bryllupsdagen, men vel dagen efter. Og på vejen hjem derfra blev der spurgt, om der havde været flyvere over, altså Zeppelinere - hvad svaret var, husker jeg ikke, men vi kom godt hjem.

Da jeg var 10-11 år, kom morbror Kristen Hansen med en cykle til mig; den fik jeg endda uden at have bedt om den. Det var en brugt, men den var god nok, og jeg havde brug for den, jeg skulle nemlig ned i Fælleden for at slå vand op til kreaturerne mindst een gang om dagen. Ikke så længe efter, at jeg havde lært at cykle, skulle jeg en dag til brugs. Jeg skulle have et rugbrød med hjem; bagningen må

være blevet udsat. På vejen hjem, da jeg drejede fra landevejen, var der et ret dybt, sandet hjulspor på den ene side og en grøft på den anden, og derimellemme gik cyklestien, som var god, men smal. Jeg kommer til at vakle og vælter i grøften, med rugbrødet, som jeg havde i en rygsæk, ovenpå mig Jeg kom da op, selv om det kneb. Men den slags oplevelser fortæller man ikke nogen.

Jeg brugte cyklen til brugs, til Ribe o.s.v. Den var også god til at lave kunster på, stå op på sadlen, begge ben op på styret. Der var ikke så befærdet derhjemme, så da kunne vi næsten gøre, hvad vi ville. Jeg husker også mangen gang, hvor jeg har været cyklende til Jernved til morbror Kristen Hansen for at sige, at han skulle komme hjem, for bierne sværmede. Vi havde en fire bistader stående hjemme i haven, som han passede. Til morbror Thomsens har jeg vist ikke været cykelende før efter konfirmationen, men jeg har været med toget til Sig og så gået derfra. Det var altid spændende at komme på besøg der. Dér var sløjdlokalet, det var spændende at se, og så var der så mange bøger med billeder af forskellig art. Og så tog morbror Thomsen mig tit med ud at gå, dér husker jeg Nørholm, vist et gods,og til Kristen Hansen Hollænder, vist en fætter til mor og morbror Thomsen. - Når jeg var hos morbror Thomsen, der var kirkesanger, var jeg også med i kirke. - Det husker jeg nu intet af. Men en

gang var jeg med til havemøde i præstegårdshaven, og jeg husker, at præsten sang, som var der indlagt en vibrator i hans stemme.

Jeg har også tit hentet medicin til bedstemor og -far i Ribe, og jeg har været hos læge for dem og skulle så forklare, hvordan de havde det. Lægen sagde, at det var alderdommen, der trykkede, og jeg fik så noget mixtur, som kunne lette dem lidt.

Min kusine Asta, en datter af faster Karen Marie og onkel Niels Hansen, der havde fars fødehjem (der står endnu et stykke af det gamle stuehus i bindingsværk), var ret tidligt på ferie hos os. Min søster Esther var ikke ret stor. Vi legede meget i den gamle sandgrav i hjørnet af krattet. Jeg husker, at vi tit skyndte os af sted, inden hun kunne nå at komme med, og hun græd over det, men vi fór af sted. Det er rigtigt, at børn kan være ubarmhjertige!

Jeg mener, at jeg var 9 år, da jeg første gang var på ferie på Fyn, og det var i Røjle Skov. Der kom vi altid først til, og de fleste af vor familie boede ikke så langt fra hinanden, og da var der samlet mange fætre og kusiner der. Meget af tiden legede vi nede ved stranden, når det var vejr dertil. Det har nok været på samme tur, vi har været i Skrillinge hos onkel Karl og faster Marie. Derfra husker jeg, at vi plukkede sommeræbler i et kar og kørte til Middelfart med dem, og så kørte onkel Karl en tur til Hindsgavl. Hvor mange der var med

Gaardmand Morten Christensen af Hedegaard

erhjendes herved berettiget til den af

Hans Majestæt Kongen

allerhøist indstiftede Erindringsmedaille for Deeltagelse i Kampen for Fædrelandet 1864.

Medaillen bæres paa venstre Bryst i rødt Baand med hvide Kanter. Baandet maa ikke bæres uden i Forbindelse med Medaillen.

Krigsministeriet, i Oktober 1870.

KRIGSMINISTERIET

Jacobi.

Fig. 23. Erindringsmedaille for deltagelse i kampen for fædrelandet, udstedt til bedstefar.

der, husker jeg intet om. Men vi kom tilbage til Røjle Skov, og da kom der brev, at mor var kommet på sygehuset, og jeg fik min ferie forlænget. Så vidt jeg husker, var jeg kun glad for det. Jeg har vel ikke været klar over, hvad det betød.

En anden gang, i 1917 eller 1918 husker jeg ikke, var der en del fætre og kusiner fra Fyn på sommerferie hos os, og hvor vi legede i krattet i den nye sandgrav, der var blevet gravet, da vi byggede stald og lade i 1913. Der var plads, og der var sand, og vejret må have været godt. Vi anlagde haver, den ene finere end den anden, plantede blomster af lyng og såkaldte evighedsblomster, der groede i krattet, og galæbler, lignende bær, der groede på egebladenes bagside. De kunne have forskellig farve og var tit meget kønne. I virkeligheden var det en insekt, som lagde sine æg der, og så voksede larven deri.

En dag pakkede mor og far vognen, fik os alle og en god madkurv med, og så gik det til Ribe, hvor vi så dronning Dagmar på Slotsbanken, St. Katarinæ kirke, der var under restaurering. Den skulle piloteres im, den var bygget på store elmestammer, og de sank i den ene side, så hele kirken hældte slemt. Så var vi i Bacchaus Have eller Gård, hvor vi spiste vores mad - der var et bur med aber, så der var noget at se på for os.

Morbror Thomsen og jeg har også været gående til

Ribe for at se til mor på sygehuset - vel sagtens. Det må have været ved vintertide, for der var lidt sne på vejen, og morbror Thomsen sagde: "Lad os gå, hvor der er sne, det slider ikke så hårdt på skoså-lerne", og så sang han sange, som vi kunne marchere efter - det var en oplevelse.

I 1921, den 9. marts døde bedstefar, efter i januar et være fyldt 84 år. Et par dage, før han døde, kaldte han os alle ind til sig, mor og far, os børn og karl og pige, og gav os alle hånden og sagde farvel, og så nævnede han verset:

Her står vi nu i flok og rad
om dig, vort skønne hjerteblad,
ak, hjælp at vi og alle må
i Himlen for din trone stå.

Et par dage efter døde han. Hans egne børn var samlet om ham og sang for ham, mens han udåndede.

En værdig afslutning på et langt liv.

Samme år, den 11. april, døde mor på Ribe Sygehus efter en operation. Mor blev begravet den 18. april på hendes 45. års fødselsdag. Det var et hårdt slag for os alle, men livet skulle leves videre - og det blev det.

Bedstemor levede til den 15. september 1922, hvor hun døde efter den 4. juli at været blevet 78 år. Far var meget inde hos bedstemor i de 1½ år, hun levede længere end bedstefar og mor, og hun var ham

til megen trøst i den tid. Far har fortalt, at hendes ord altid var: *ALT af nåde*. Hun havde det ikke godt den sidste tid, hun levede, så jeg tænker, døden er kommet som en befrielse for hende.

Far døde den 6. marts 1971, kun manglende 3 uger i at blive 95 år. Far har tit som yngre sagt, at han regnede ikke med at blive ret gammel; da han var i 5o'erne, havde han det ikke godt, men dog skulle han blive den ældste i den generation. Og han fik sit ønske opfyldt: at dø pludseligt, da Johanne en morgen fandt ham død i hans seng, uden forudgående sygdom, efter at han havde været enkemand i 5o år.

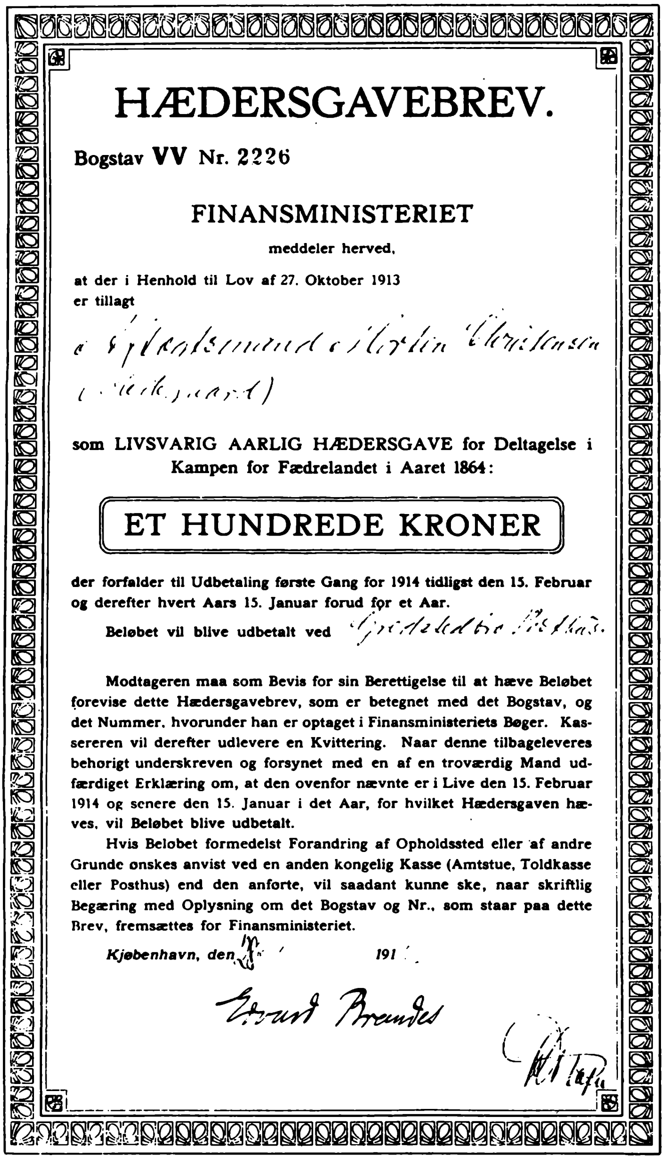

HÆDERSGAVEBREV.

Bogstav VV Nr. 2226

FINANSMINISTERIET

meddeler herved,

at der i Henhold til Lov af 27. Oktober 1913 er tillagt

[illegible]

som LIVSVARIG AARLIG HÆDERSGAVE for Deltagelse i Kampen for Fædrelandet i Aaret 1864:

ET HUNDREDE KRONER

der forfalder til Udbetaling første Gang for 1914 tidligst den 15. Februar og derefter hvert Aars 15. Januar forud for et Aar.

Beløbet vil blive udbetalt ved [illegible]

Modtageren maa som Bevis for sin Berettigelse til at hæve Beløbet forevise dette Hædersgavebrev, som er betegnet med det Bogstav, og det Nummer, hvorunder han er optaget i Finansministeriets Bøger. Kassereren vil derefter udlevere en Kvittering. Naar denne tilbageleveres behørigt underskreven og forsynet med en af en troværdig Mand udfærdiget Erklæring om, at den ovenfor nævnte er i Live den 15. Februar 1914 og senere den 15. Januar i det Aar, for hvilket Hædersgaven hæves, vil Beløbet blive udbetalt.

Hvis Beløbet formedelst Forandring af Opholdssted eller af andre Grunde ønskes anvist ved en anden kongelig Kasse (Amtstue, Toldkasse eller Posthus) end den anførte, vil saadant kunne ske, naar skriftlig Begæring med Oplysning om det Bogstav og Nr., som staar paa dette Brev, fremsættes for Finansministeriet.

Kjøbenhavn, den 28/11 ***191*** 3.

Edvard Brandes

Fig. 24. 28. november 1913 fik bedstefar dette gavebrev, der blev udbetalt med 1oo kroner hvert år, så længe han levede.

SLÆGTEN PÅ GÅRDEN

Min oldefar Kristen Hansen var født i Kærbøl sogn 18. august 1818. Min oldemor Karen Mortensdatter var født i Vilslev 2. oktober 1812. De holdt bryllup 26. april 1834.

Da købte min oldefar gården i Hedegård, og han drev den så til 1871, hvor hans ældste søn, Hans, kaldet Degn (hvilket navn kom af, at oldefar mistede sine forældre, mens han var lille og blev opdraget hos en degn) overtog gården, men hans næstældste søn, Morten, fik 1oo tønder land - gården var på i alt 2oo tønder land. Han byggede så selv mit fødehjem. Bogstaveligt talt byggede han den selv, det har taget tid, men jeg tror nok, de begyndte 1868, 1869 stod der på det gamle stuehus.

Efter bryllup i 1871 flyttede de ind. Bedstemor var født i Kærbøl, Farup sogn, datter af en landmand der.

I 1871 flyttede min oldemor og oldefar med mine bedsteforældre ind på den nye gård. Oldemor døde 1877, men oldefar først i 19o3. Det har jo nok været meningen, at min morbror Kristen Hansen skulle have gården, men det ville han ikke - han var ikke landmand.

Så til april 19o6 overtog mor og far gården ef-

ter svære overvejelser. Far har så tit sagt, at han ønskede ikke at få så meget at arbejde med, men han havde aldrig fortrudt det. Mor og far boede fra de blev gift, til de flyttede til Jylland, i et hus med nogle få tønder land til, på Asperup Mark. I juli samme år blev jeg født, så jeg er vestjyde af fødsel. I 1936 overtog min yngste søster og hendes mand gården, og de byggede med det samme nyt stuehus. Far gik så på aftægt derhjemme og levede som aftægtsmand til 1971.

I 1972 overtog Johanne og Simons søn og svigerdatter, Egon Hansen og hans kone, Anne Lise fra Norge, gården. Det var første gang den gård blev overdraget en ny ejer uden aftægt.

Fars forældre, Christiane og Knud Jørgensen, boede i Røjle Skov. Dem véd jeg ikke ret meget om. Men farfar var blevet skadet under hjemturen fra 1864, hvor han var med, en skade, han aldrig forvandt. Han døde i 1892. Farmor døde i 1914, det kan jeg huske, men jeg var ikke med til begravelsen.

Fars bedsteforældre, begge par boede og døde i Røjle Skov eller i hvert fald i Vejlby sogn. Far har vist ikke kendt dem alle, måske sin mormor.

Far citerede engang et vers eller en aftenbøn, som han mente stammede fra hans mormor:

Der er bundet et bånd om vort hus,
hvem har bundet det bånd?

Det har Herren Jesus med sin egen hånd.
Hvem sang salmen?
Det gjorde jomfru Maria med bogen i hånd.
Døren var lukt - lyset slukt.
Så tager vi Jesus i vor favn,
så sover vi sødt i Jesu navn.

Oldeforældre:

Karen Mortensdatter, født i Vilslev 2.1o.1812
død i Ovringgård, Hedegård, 12.5.1877
Christen Hansen, født i Kærbøl, Farup Sogn,
18.8.181o, død i Ovringgård 18.11.19o3

Morforældre:

Morten Christensen, født i Hedegård 25.1.1837
død i Ovringgård 9.3.1921
Karen Hansen, født i Kærbøl, Farup sogn,
4.7.1844, død i Ovringgård 15.9.1922

Farforældre:

Knud Jørgensen, født i Vejlby Sogn 7.3.1836
død i Røjle Skov 13.6.1892
Christiane Larsen, født i Barløse 4.9.184o
død i Røjle Skov 2.5.1914.

Forældre:

Karen Christensen, født i Ovringgård 18.4.1876
død i Ovringgård (Ribe Sygehus) 11.4.1921
Lars Jørgensen, født i Røjle Skov 28.3.1876
død i Ovringgård 6.3.1971.

Fig. 25. Min far fotograferet 1956 - 80 år gammel.

OM

LIVET OG HVERDAGEN PÅ EN GÅRD I VESTJYLLAND

på Ribe-egnen

I DE FØRSTE ÅRTIER AF DETTE ÅRHUNDREDE

fortælles der i denne bog -

fra en tid, hvor der var mindre mekanik.

Mange ældre kan huske det -

de yngre har fået det fortalt!

ISBN 87-980 260-3-8